

**T.C. İSTANBUL T CARET
ÜNİVERSİTESİ**

FEN B LİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BOLU YÖRESİ KADIN BAŞLIKLARININ G STERGEB LİMSEL
AÇIDAN İNCELENMESİ**

Canan YAZICI

Danışman

Doç. Irmak BAYBURTLU ÇETİNSOY

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TEKSTİL VE MODA TASARIMI ANAB LİM DALI
İSTANBUL - 2023**

KABUL VE ONAY SAYFASI

Canan YAZICI tarafından hazırlanan "**Bolu Yöresi Kadın Başlıklarının Göstergebilimsel Açıdan İncelenmesi**" adlı tez çalışması 08/09/2023 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri önünde başarı ile savunularak, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü **Tekstil ve Moda Tasarımı Anabilim Dalı**'nda (YÜKSEK LİSANS) **TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman **Doç. Irmak BAYBURTLU ÇETİNSOY**
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Jüri Üyesi **Doç. Nazan OSKAY**
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Jüri Üyesi **Dr. Öğretim Üyesi Sema Hatun TÜRKER**
İstanbul Ticaret Üniversitesi

Onay Tarihi : **10.11.2023**

İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsünün 10.11.2023 tarih ve 2023/400 numaralı Yönetim Kurulu Kararının 2. maddesi gereğince, ders yüklerini ve tez yükümlülüğünü yerine getirdiği belirlenen "Canan YAZICI" adlı öğrencinin mezun olmasına oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Doğan KAYA
Enstitü Müdürü

AKADEMİK VE ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

İstanbul Ticaret Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında,

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

10.11.2023

Canan YAZICI

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER.....	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ŞEKİLLER.....	vi
ÇİZELGELER.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
2. LİTERATÜR ÖZETİ.....	3
2.1. Göstergebiliminin Kavramsal Çerçevesi.....	3
2.1.1. Gösterge.....	3
2.1.2. Dizge.....	4
2.1.3. Dil, iletişim ve kültür	5
2.1.3.1. İletişim	6
2.1.3.2. Kültür.....	7
2.1.4. Düz anlam – yan anlam.....	8
2.2. Göstergebilimin Tarihsel Süreci ve Öncüleri	9
2.2.1. Yirminci yüzyıl öncesine kadar göstergebilimi	9
2.2.2. Ferdinand de Saussure	10
2.2.3. Charles Sanders Peirce	14
2.2.3.1. Birinci üçlük.....	16
2.2.3.2. İkinci üçlük	16
2.2.3.3. Üçüncü üçlük	18
2.2.4. Roland Barthes.....	19
2.2.5. Umberto Eco	24
3. BOLU YÖRESİ GELENEKSEL KADIN BAŞLIKLARI.....	26
3.1. Başlık Kavramına Genel Bakış	26
3.2. Bolu Yöresi Geleneksel Giysi ve Motifleri.....	26
3.2.1. Başa giyilenler	27
3.2.1.1. Fes.....	27
3.2.1.2. Poğ	28
3.2.1.3. Alaca.....	29
3.2.1.4. Al	30
3.2.1.5. Duvak.....	30
3.2.1.6. Peçe	31
3.2.1.7. Yazma	32
3.2.1.8. Yaşmak.....	32
3.2.1.9. Örtme.....	33
3.2.1.10. Üstlük.....	34
3.2.1.11. Bürgü.....	34
3.2.1.12. Tokalı örtü.....	35
3.2.1.13. Krep	36
3.2.1.15. Gül oyası.....	37
3.2.1.16. Takka.....	38
3.2.2. Bedene giyilenler	38
3.2.2.1. Don	39
3.2.2.2. Göynek	39

3.2.2.3. Üç etek.....	40
3.2.2.4. Dikolta.....	41
3.2.2.5 Fistan	42
3.2.2.6. Ferace	43
3.2.2.7. Salta.....	44
3.2.2.8. Hırka	45
3.2.3. Bele giyilenler.....	47
3.2.3.1. Kuşak	47
3.2.3.2. Peşkir	47
3.3. Bolu Yöresi Başa Takılan Geleneksel Takı ve Aksesuarlar	48
4. MENGEN YÖRESİNDEKİ KADIN BAŞLIKLARININ GÖSTERGEBİLİMSEL OLARAK ANALİZİ VE YORUMLANMASI	51
4.1. Poğ Örtüsü Gösterge Çözümlemesi	51
4.2. Fes Gösterge Çözümlemesi	53
4.3. Al-Duvak Gösterge Çözümlemesi	55
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	57
KAYNAKLAR.....	59
ÖZGEÇMİŞ.....	63

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

BOLU YÖRESİ KADIN BAŞLIKLARININ GÖSTERGEBİLİMSEL AÇIDAN İNCELENMESİ

Canan YAZICI

İstanbul Ticaret Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Tekstil ve Moda Tasarımı Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Irmak BAYBURTLU ÇETİNSOY

2023, 63 sayfa

Geleneksel giyim kuşam, her kültürde olduğu gibi, Türk kültürünün de zenginliğini ortaya çıkaran en önemli unsurlardan biri olmakla birlikte inanç, yaşayış, duygu, düşünce, statü gibi öğeleri barındıran bir iletişim nesnesi olma işlevini de üstlenmiştir. Bir giysinin görsel yönü, ait olduğu toplumun kültürel kodları ile ilgilidir. Bu bağlamda “göstergebilimsel çözümleme” topluma ait geleneksel kodların belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Giysi parçalarının anlamlarının çözümlenmesiyle o kültüre ait bellek açığa çıkarılır. Göstergebilimin giysi incelemelerinde uygulanması; giysilere yeni bir bakış açısı getirilmesine, göstergelerin betimleme, yorumlama, okuma gibi anlamsal yönünü bulmada yol gösterici olacaktır. İmgelerin ifade ettiği duyguyu ve düşünceyi kavrayabilmek için göstergebilimin çözümleme tekniklerinden yararlanarak giysiye yeniden yaklaşmak farklı bakış açıları geliştirilmesini sağlayacaktır. Çalışma, Bolu’nun Mengen ilçesinde günlük ve törensel etkinliklerde kullanılan geleneksel poğ, fes, al ve duvaktan oluşan kadın başlıkları ile sınırlandırılmıştır. Göstergebilimin çözümlemeleriyle geleneksel giysilerin anlam evrenini kavramayı amaçlayan bu çalışmada yöredeki kadın başlıklarının tasarlama biçimleri ve kullanım özellikleri incelenmiştir. Örneklerde yansıtılan “anlamlama” ve “anlama” evrelerinin göstergebilimsel yöntemle okuması yapılmış ve bir iletişim dizgesi oluşturulmuştur. Bu iletişim dizgesi üzerinde etkili olduğu düşünülen Mengen yaşam biçimi gelenek ve görenekleri, tarih ve coğrafyasına ait özellikler saptanmaya çalışılmıştır. Araştırmada çeşitli kaynaklardan yararlanılarak aynı zamanda yörede yüz yüze görüşme yöntemi uygulanmış olup başlıkların kullanım, renk, motif ve derleme özellikleri yörede yapılan çalışmalarla belirlenerek fotoğraf ve video yoluyla belgelenmiştir. Barthes’ın yönteminden yola çıkılarak sırasıyla; göstergeler tespit edilmiş ve bu göstergelerin düz anlam ve yan anlam düzleminde gösteren-gösterilen, dizim-dizge yapıları ile mit ve çağrışım kapsamı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bolu, göstergebilim, kadın başlık, Mengen.

ABSTRACT

M.Sc. Thesis

A SECONDARY INVESTIGATION OF WOMEN'S HEADLINES IN BOLU REGION

Canan YAZICI

**İstanbul Commerce University
Graduate School of Applied and Natural Sciences
Department of Textile and Fashion Design**

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Irmak BAYBURTLU ÇETİNSOY

2023, 63 pages

Traditional clothing, as well as being one of the most important elements that reveal the richness of Turkish culture, as in every culture, has also undertaken the function of being a communication object that includes elements such as belief, life, emotion, thought and status. The visual aspect of a cloth is related to the cultural codes of the society it belongs to. In this context, "semiotic analysis" is important in terms of determining the traditional codes of society. By analyzing the meanings of clothing pieces, the memory of that culture is revealed. The application of semiotics in clothing analysis will guide to bring a new perspective to clothing and to find the semantic aspects of signs such as description, interpretation and reading. In order to comprehend the emotion and thought expressed by the images, utilizing the analysis techniques of semiotics, approaching the meanings in clothes again will enable the development of a different perspective. The study is limited to women's headdresses consisting of traditional poğ, fez, al and veil used in daily and ceremonial activities in Mengen district of Bolu. In this study, which aims to comprehend the meaning universe of traditional clothes with the analysis of semiotics, the design forms and usage features of women's headdresses in the region were examined. The "meaning" and "understanding" phases reflected in the examples were read by semiotic method and a communication system was formed. It has been tried to determine the characteristics of Mengen lifestyle , traditions and customs, history and geography, which are thought to be effective on this communication system. In the research, using various sources, as well as face-to-face interviews in the region, the use, color, motif and fiction features of the titles were determined by the studies carried out in the region and documented by photography and video. Starting from the interpretation of Barthes, respectively; indicators were determined and these indicators were interpreted within the scope of myth and connotation with their syntax-string structures, which are signified - signified on the plane of denotation and connotation.

Keywords: Bolu, Mengen, semiotic, women headdresses.

TEŞEKKÜR

Bu araştırma için beni yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli Danışman Hocam Doç. Irmak BAYBURTLU ÇETİNSOY'a teşekkürlerimi sunarım. Literatür araştırmalarımnda yardımcı olan değerli hocam Prof. Habip DAYIOĞLU, Prof. Nigar MERDAN ve Dr. Öğretim Üyesi Sema Hatun TÜRKER'e teşekkür ederim.

Tezimin her aşamasında beni yalnız bırakmayan aileme sonsuz sevgi ve saygılarımı sunarım.

Canan YAZICI
İSTANBUL, 2023

ŞEKİLLER

	Sayfa
Şekil 2.1. Saussure'ın göstergebilim şeması.....	12
Şekil 2.2. Peirce'ın göstergebilim şeması gösterge nesne-biçim yorum	15
Şekil 2.3. Roland Bearts'nin anlamlandırma şeması.....	20
Şekil 3.1. Bolu yöresi fes çeşitleri	28
Şekil 3.2. Telli ve nakışlı poğ genel görünümü	29
Şekil 3.3. Bolu yöresi alaca örnekleri	29
Şekil 3.4. Bolu yöresel al	30
Şekil 3.5. Duvak	31
Şekil 3.6. Peçe	31
Şekil 3.7. Yazma	32
Şekil 3.8. Yaşmak.....	33
Şekil 3.9. Örtme	34
Şekil 3.10. Bürgü	35
Şekil 3.11. Tokalı örtü	35
Şekil 3.12. Krep.....	36
Şekil 3.13. Tülbent.....	37
Şekil 3.14. Gül oyası	37
Şekil 3.15. Takka	38
Şekil 3.16. Yöresel don.....	39
Şekil 3.17. Göynek	40
Şekil 3.18. Bolu yöresel üç etek.....	41
Şekil 3.19. Dikolta	41
Şekil 3.20. Fistan	43
Şekil 3.21. Ferace	44
Şekil 3.22. Salta.....	45
Şekil 3.23. Hırka	46
Şekil 3.24. Kuşak	47
Şekil 3.25. Peşkir	48
Şekil 3.26. Fes süslemesi	49
Şekil 3. 27. Kemik tarak.....	50

ÇİZELGELER

	Sayfa
Çizelge 2.1. Floyd Merrell açıklayıcı bir çizelge	18
Çizelge 2.2. Dizge ve dizim arasındaki farklar	23
Çizelge 4.1. Poğ örtüsü göstergebilimsel çözümlemesi	52
Çizelge 4.2. Fes başlığı göstergebilimsel çözümlemesi	54
Çizelge 4.3. Al ve Duvak başlıkları göstergebilimsel çözümlemesi	56

1. GİRİŞ

Tarih öncesinden bu yana insanlığın ortak gereksinmelerinden olan, daha sonra farklı kültürel ve toplumsal fonksiyonları da üstlenen giyinme, kişileri ve toplumları kendisine ait özellikleriyle ifade eden bir görsel araç durumuna gelmiştir. Geleneksel yaşam kültürü geçmişten günümüze uzanan, görenekleri, halk etimolojisini, destanları, inanışları, el sanatlarını, giyim kuşamı kapsayan bir olgudur. Kültürel mirasın unsurları, toplumların kimliği ve kültürel birikimi hakkında somut bilgiler aktarmaktadır. Bu yaşam kültürünün ve giysilerin önemli bir parçası olan başlıklar ilk zamanlarda dış etkenlerden korunma amaçlı takılırken zamanla toplumsal ve sosyal fonksiyonları da üstlenir hâle gelmiştir. Kadın başlıkları, geçmiş yüzyıllardan günümüze kadar değişerek gelen, ait olduğu toplumun giyim kuşam kültürü hakkında önemli ipuçları veren giysi aksesuarlarıdır.

Anadolu kadınları tarih boyunca çeşitli biçim ve boyutlarda başlıklar kullanmışlardır. Bu başlıklar, toplumsal ve kültürel düzeyde farklılıklar göstermiş olsa da her dönemde vazgeçilmez bir aksesuar olmuştur. Gerek sade gerekse gösterişli modelleriyle çeşitli şekillerde hazırlanan başlıklar, toplumsal ve bireysel özelliklere göre sembolik anlamlar taşımıştır. Mengen kadınlarının kullandığı başlıklar da takılış biçimlerine göre çeşitli anlamlar içermektedir. Kadınların baş bağlama şekilleri onların toplum içerisindeki rolünü belli eder. Örneğin, evli bir kadın başına fes takarken evli olmayan genç bir kız sadece örtü ile başını kapatır. Evli kadın fes giymese dâhi başörtüsünü bağlama biçiminden onun toplumsal statüsünü anlamak mümkündür.

Göstergebilim (Semiyojoloji), kültürel yaklaşımlarda öne çıkan kuramsal bir alandır. Bu bilime ait olan sistemler çerçevesinde göstergeleri sosyokültürel düzeyde incelemektedir. Göstergeler her ne çeşit olursa olsun yapılarına yerleştirilen mesajlar sayesinde toplumda temsil ettiği anlayışın belirgin hâle gelmesine yardımcı olur. Bu bakış açısından yola çıkıldığında giysilerin dilsel değil, görsel bir gösterge olarak kabulü yoluyla onların kültürel bilgilerine ulaşılması sağlanmaktadır.

Çalışma birçok açıdan önem arz etmektedir: Kullanımının giderek azalmasının yanı sıra kültürel çeşitliliğine eskisi kadar önem verilmediği düşünülen yöreye ait başlıkların anlam dizgelerinin belgelenmesi; yöreye bağlı geleneksel aksesuarlar ve motiflerin gösterge sistemi olarak anlamlandırılması, bireylerin toplumsal ortamda görünürlüğüyle vermiş olduğu mesajları ortaya çıkarması ve bunları gelecek kuşaklara aktararak kültürel mirasın canlı tutulmasını sağlayacaktır. Ayrıca çalışmanın giysiler aracılığıyla incelenen topluma ait sosyolojik kodların saptanmasına da katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

2.1. Göstergebiliminin Kavramsal Çerçevesi

2.1.1. Gösterge

Toplum içerisinde insanlar birbirleri ile iletişim kurabilmek için doğal diller, jest ve mimikler ya da işaret, simge gibi görsel birtakım araçlar kullanmaktadır. Bu ifade ya da belirtiler, nesne, sözcük, resim gibi farklı şekillerde olmakla birlikte bu simgelerin karşı tarafa verdiği mesaj da özel anlamlar barındırmaktadır. Bu anlamlandırma sürecini başlatan, kişinin zihninde bir imgenin canlanmasını sağlayan, bir şeyi temsil eden her türlü olgu, biçim ve nesne birer göstergedir.

Türk Dil Kurumu'na göre göstergenin tanımı: *"Bir şeyi belirtmeye yarayan şey, belirti, im, işaret"* olarak yapılmaktadır (TDK, 2022).

Türkçe sözlükte dilbilim alanında yapılan gösterge tanımı ise; *"Anlam ile biçimin, gösteren ile gösterilenin kaynaşmasından oluşan dil birimi, belirtke"* şeklindedir.

Ünlü dilbilimci Ferdinand de Saussure, göstergeyi; toplum yaşamında çeşitli seviyelerde anlaşma ve bildirişim sağlayan anlamlı birimler olarak ele alır ve göstergenin tanımını bir kavram ile işitimi imgesinin birleşimi olarak yapar. Saussure için gösterge, anlamı olan fiziksel bir nesnedir ve gösteren ile gösterilenden oluşur. Gösteren, algıladığımız imgedir başka bir deyişle fiziksel varlıktır. Gösterilen ise göstergenin göndermede bulunduğu duyumsal bölümün uyandırdığı zihinsel kavramdır (De Saussure, 2001). Pierce'e göre gösterge, herhangi bir şeklin ya da nesnenin yerini alabilir. Göstergenin yerini tuttuğu şey göstergenin nesnesidir. Bu görüşle beraber özellikle görüntülerin ve diğer sözel olmayan işaretlerin analizi daha etkili hale gelmiştir (Bignell, 2002: 14). İleriki bölümlerde Saussure ve Pierce nin gösterge anlayışı kuramsal bağlamda detaylı olarak ele alınacaktır.

Çağdaş göstergebiliminin önde gelen isimlerinden Eco'nun göstergebilim tanımına göre, başka bir şeyin yerini anlamlı olarak tuttuğu varsayılabilen her şey

göstergedir. Göstergenin yerini tuttuğu şeyin mutlaka var olması gerekmemektedir. Bunun yanında belirli bir yerde olması da gerekli değildir. Bu tanımdan yola çıkarak bilim adamı bu anlayışa bağlı olarak göstergebiliminin yalan söylemek için kullanılabilecek her türlü şeyi inceleyen bilim dalı olarak belirtmektedir (Eco, 135). Erkman, göstergiyi “bir şeyin yerine geçerek o şey hakkında bilgi veren, o şeyi çağrıştıran her şey” olarak tanımlamaktadır. Ona göre göstergenin işlevi, bir durum ya da olgu hakkında dolaylı yoldan bilgi vermektir. Bu duruma örnek olarak bir otomobilin benzin göstergesi verilebilir. Aracın konsol ekranına yerleştirilmiş olan benzin göstergesine bakarak depoda ne kadar benzin kaldığı anlaşılır. Bu olayda benzin göstergesi, somut nesnedir ve benzin deposu ile sürücü arasında iletişim kurar. Mevcut durum hakkında bilgi verir. Örnekte de belirtildiği gibi gösterge, durumun kendisi değil o durum hakkında bilgiyi iletendir (Erkman Akerson, 2005). Göstergeler sözsüz iletişimde oldukça önemli bir role sahiptir. Gösterge, bir şeyi anlamlara gönderme yaparak temsil eder (Çağlar, 2012: 28).

2.1.2. Dizge

İnsanlar birbirleri ile iletişim kurarken gerek söz gerek yazı olarak çeşitli göstergeleri belirli kurallara göre sıralayarak karşı tarafa iletmektedir. Bu iletim sürecinde göstergelerin birbiri arasında düzenli olarak gerçekleşen işleyişleri, dizge denilen yapıları oluşturur. Türkçe sözlük dizge kavramını şöyle tanımlamaktadır: “*Bir bütünü oluşturacak biçimde karşılıklı olarak birbirine bağlı öğelerin tümü...*” (TDK, 2022). Dizge kavramı Saussure’un dile bakışında önemli kavramlardan biridir. Tek başına duran bir göstergenin hiçbir işe yaramayacağını söyleyen dilbilimci, göstergenin ancak diğer öğelerle karşılıklı ilişkiler ve bağıntılarla bir anlam kazanacağını belirtmektedir. Ona göre dizgede önemli olan öğelerin kendileri değil, öğeleri birleştiren ilişkiler ve bağıntılardır (De Saussure, 2001). Roland Barthes dizge, kavramını; dizimsel düzlemin tersine aynı anda bir arada bulunmayan öğelerin zihinsel çağrışımlar yoluyla birbirine bağlanması olarak tanımlar (Erkman Akerson, 2005). Rifat, çevremizdeki her varlık ve işaret bir dizge oluşturduğunu söylemektedir. Ona göre, davranışlar, görüntüler, trafik belirtkeleri, bir film, reklam afişleri, moda, sağır-dilsiz abecesi, yazınsal yapıtlar,

çeşitli bilim dilleri gibi bildirişim amacı taşıyın taşımasını her anlamlı bütün çeşitli birimlerden oluşan bir dizgedir (Rıfat, 2008). Erkman'a göre ise bilimsel gelişmenin temelinde de dizge düşüncesi yatar. Her bilimsel olgu bir dizgedir. Gerçekliğin anlaşılması derinleştikçe, o konudaki dizge de değişikliklere uğrar. İnsandaki dizge düşüncesini, pekiştiren, bu yöndeki eğilimini destekleyen, küçüklüğünden beri kullandığı dildir, dilin bir kurallar bütünü olarak karşısına çıkması, düşüncesini bu anlamda eğitmesini gerektirmiştir (Erkman, 1987: 17).

2.1.3. Dil, iletişim ve kültür

Dil, insanları diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerden biridir. Toplumsal hayatta insanların birbirleri ile iletişim kurmalarının en yaygın yolu dildir. İnsana özgü bir olgu olduğundan dolayı dilin niteliğini anlamak aynı zamanda insanı anlamaktır da denilebilir. Türk Dil Kurumu dili *“insanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlama”* olarak tanımlamıştır (TDK, 2022). Çağdaş dil biliminin kurucusu İsviçreli dilbilimci Soussure'a göre dil, bir duyma imgesinin düzenli bir değişim halinde bir kavramla bulunduğu noktadır. Dil yetisinin birey dışında kalan toplumsal bölümüdür ve birey onu tek başına ne yaratabilir, ne de değiştirebilir. Hem bir toplumsal oluşumdur, hem de bir değerler dizgesidir. Öte yandan dili kullanabilmek için işleyişini bilmek gerekir. Bunun içinde bireyin dili öğrenmesi gerekir. Çocukken yavaş yavaş edinilen dil yetisi ileriki zamanlarda söz yitimine uğrayan biri tarafından bile duyduğu sesli göstergeleri anlamak koşulu ile yitirilmez. (De Saussure, 1998).

Muharrem Ergin (2005) ise dili şöyle tanımlar:

“Dil insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta; kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir.” Doğan Aksan'ın (2009: 55) dil tanımı ise şöyledir: *“Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak*

başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir". Kültür ve iletişimin de taşıyıcısı olan dil sadece bağımsız sözcüklerden oluşan bir yapı değildir. Sesler birbirleri ile ilişki kurarak sözcükleri, sözcükler de başka simgelerle belli kurallar içerisinde ilişki kurarak tümceleri oluşturur. Bu durum belli bir sistem (dizge) oluşturur. Yani her simge başka simgelerle ilişkilidir bu sebeple de vermek istediği anlam ve ifade gücü öteki simgeler yani sözcüklerle olan ilişkilerinden geçer. Her gösterge bulunduğu göstergeler dizgesi içinde değer kazanır (Erkman, 1987).

2.1.3.1. İletişim

İletişim, Latince'deki communis kelimesinden gelen communication kavramına karşılık gelmektedir. Türk Dil Kurumu sözlüğünde iletişim; *"Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması, bildirişim, haberleşme"* olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Tarih boyunca insanlar ve diğer canlılar, anlamak ve anlaşılmak için birbirleri ile iletişim kurmuşlardır. Duygu ve düşüncelerin ifade edilmesini kapsayan bu süreç karşılıklı mesaj alışverişine dayanmakta olup tüm insanları ve toplulukları ilgilendirdiği için kavram tanımlamaları da çok çeşitli olmaktadır. Gürüz ve Eğinli' ye göre (2008) iletişim, belli bir amaç uğruna, bir yöne doğru gerçekleştirilen eylemi, daha sonra o yönden geriye, yani ters yöne doğru iki tane bildirim ile aktarma faaliyetidir (Gürüz ve Temel Eğinli, 2008). İletişim, kişilerin bir etki oluşturabilmek amacıyla; duygu, fikir ve düşüncelerinin bir kişiden diğer bir kişiye her türlü araçla aktarılması sürecidir (Eren, 2010). Theodorson' a göre iletişim; bilgi, düşünce, tutum ve davranışların bir birey ya da grup tarafından diğer bir birey ya da gruba semboller aracılığıyla aktarılmasıdır. (Gönenç, 2007: 90).

Göstergebilim, her iletişimin bir anlam içerdiğinden yola çıkarak anlam yaratmaya dönük tüm iletişim etkinliklerini içine alan bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir. İletişimi dilsel ve dil dışı olmak üzere iki ayrı boyutta ele almıştır. Dil dışı boyut semiyotik açıdan ele alınmakla birlikte yaklaşımın temelini oluşturan dil kullanımı ile oluşan iletişimde hem semiyotik hem de semantik (anlambilim) boyut ayrı ayrı ele alınabilmektedir (Bulduklu, 2018).

2.1.3.2.Kültür

Kültür kelimesinin kökenini oluşturan cultus/cultura toprağın sürülüp işletilmesi, ürün vermeye hazır hâle getirilmesi demektir. Anlam genişlemesiyle bu kelimenin; toplumun bir varlığı olarak kişinin, toplumsal yoldan kendisi ile toplumu anlaması, doğal ortamını da işleyip yaşanabilir duruma sokması şeklinde biçimlendiği söylenmektedir (Duralı, 2000: 33). TDK (2022) Sözlüğündeki anlamı; *“Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin”* olarak belirtilmiştir. Kültür, insan gruplarının özgün yapılarını ortaya koyan, yapay olan ve aktarılabilen sembollerle ifade edilen düşünce, duygu ve davranış biçimleridir (Göktaş Kulualp ve Yıldırım Kalem, 2019). Sayın’a göre; bir toplumun kültürü, o toplumun insanların birlikte yaşamasına olanak verir aynı zamanda bu toplum tarafından üretilmiş göstergeler aracılığıyla ifade edilir. Her insan belirli bir toplum, kültür ve göstergeler dünyası içine doğar. Bu kültürü ve göstergeleri zaman içinde öğrenir o toplumun bir üyesi haline gelir (Sayın, 2014: 12) Alver, kültürün anlam ile olan ilişkisinden yola çıkarak şu tanımlamayı yapmıştır: Kültür anlamlandıran, anlamı belirleyen bir dizgedir. Anlam, kültürel iklimin en önemli göstergesidir ve bireysel ve toplumsal konuların çoğu kültür bağlamında anlamına kavuşur. Aynı kültür bütünü içinde yaşayan insanların belli kodları biliyor olması, onlara göre davranması kültürün gerçekleştirmek istediği bir düzeydir ve kültür, soyut bağlamda ortak bir dil kurma amacındadır. Bu sayede hareketlere, göstergelere, sembollere, davranışlara, jestlere, işaretlere yüklenen anlamlar bilinecektir. Bu açıdan kültür bir anlamlandırma sürecidir (Alver, 2010). Bir kültüre ait olan göstergeler kendi aralarında ilişki kurduğu gibi, diğer kültürlerle ait göstergelerle de ilişki içindedirler. Bu sayede, iki kültüre ait değişik göstergeleri de birbirleriyle karşılaştırmak olasıdır (Günay ve Sönmez, 2012: 112). Erkman’a göre; insan iki büyük dizge tarafından çevrelenmiştir: doğa ve kültür. Bu iki dizgenin de temelinde bilgi yatmaktadır ama bilgilerin türleri daha doğru ifade ile algılanma şekilleri farklıdır. İnsanlar doğal dizgelerinin taşıdığı bilginin bilincinde değilken

kültür dizgelerinin taşıdığı bilginin bilincinde olmaktadır (Erkman Akerson, 2016: 29).

2.1.4. Düz anlam – yan anlam

Anlamlama kavramı, göstergenin kendisi, temsil edilen nesne ve yorumlayan kimse ilişkisinden oluşmaktadır. Yorumlayan, bu süreçte gösterge ile nesnesi arasındaki ilişkiyi üreten zihinsel etkidir. Bir göstergede gösterenle gösterilen arasındaki ilişkinin kurulmasına anlamlanma denilmektedir. İncelenen kaynaklarda göstergebiliminin en önemli bölümünden biri olarak anlamlama adı altında toplanabilen düz anlam ve yan anlamla ilgili bölümü gösterilmektedir. Barthes'a göre (1976), düz anlam göstergenin neyi temsil ettiği, yan anlam ise göstergenin nasıl temsil edildiğidir (Barthes, 1976). Guirad ise Düz anlamın gösterilenin nesnel olarak ve olduğu gibi kavranmasıyla oluştuğunu belirtirken yan anlamın ise göstergeye biçimi ve işlevi nedeniyle bağlandığından söz eder. Bir hikayede, şiirde, ya da bilimde kullanılan bir sözcük, gösterileni bir yan anlam olarak verir (Guiraud, 2016: 45). Saussure'ün ve daha sonra Barthes'ın açıklamalarına göre, bir göstereni gördüğümüz, duyduğumuz, ya da herhangi bir biçimde algıladığımız zaman, onun gösterileni, yani anlamı zihnimizde oluşur ve bir kavramı çağrıştırır. Bunun ön koşulu da hangi gösterge türü olursa olsun o dilin şifresinin bilinmesidir. Örneğin bir fotoğrafta ya da başka bir görselde bir otomobil görüldüğünde bu görüntüsel imge, kişide sadece otomobil kavramını oluşturur ve otomobil görüntüsü ile otomobil kavramı arasında bir bağ kurulur, görüntü ve kavram ilişkilendirilir, başka bir deyişle anlamlanma süreci gerçekleşir. Buradaki ilişkilendirme, nesnenin düz anlamını oluşturur. Pierce ise bu açıklamaları kabul etmekle birlikte araya bir yorumlayıcı gösterge daha alarak yorumlayanın bireysel farklılıklarına da dikkat çeker. Ona göre dikkat edilmesi gereken, zihindeki kavramın ya da bir göstergenin taşıdığı anlamın gerçek dünyadaki nesnelerle aynı olmadığı durumudur. Bu noktada Pierce, göstergelyi iki aşamalı bir birim olarak yorumlamayı uygun bulur ve ikinci bir anlamın varlığını işaret eder. Göstergelerin bu ikinci anlamları *yan anlamı* oluşturur (Erkman Akerson, 2016: 111-118).

2.2. Göstergebilimin Tarihsel Süreci ve Öncüleri

Göstergebilimi 20. yüzyıl gereksinimlerine daha çok cevap veren bir bilim dalı olmasına karşın çok eski tarihlerden beri kullanılmaktadır. Özellikle gösterge kavramı üzerinde eski çağlardan beri düşünülmüş ve o tarihlerden bu yana farklı görüşler ortaya konulmuştur.

2.2.1. Yirminci yüzyıl öncesine kadar göstergebilimi

Eski Yunanca da gösterge anlamına gelen “semion” terimi, özellikle tıp dilinde kullanılmıştır. Ünlü hekim Hippokrates için, mide ağrısı şeklindeki bir gösterge (semion), hastalığın belirtisi olarak kabul edilmektedir. O tarihlerde ünlü bir hekim olan Galenos ise tanı koyma sürecini semeiosis olarak adlandırıyordu. Günümüzde Türkiye’de de tıp fakültelerinde, hastalıkların belirtilerini ortaya çıkartmaya yönelik olarak okutulan semiyoloji isimli bir ders bulunmaktadır. Eski Yunan’ da özellikle Aristoteles (İ.Ö. 427-347) ve Eflatun, göstergeler hakkında çok sayıda düşünce geliştirmişlerdir. İncelenen kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında en eski göstergebilim kuramının Eflatun’un geliştirmiş olduğu araçsal dilsel gösterge kuramı olduğu söylenmektedir. Platon’un ortaya atmış olduğu gösterge kuramı sadece dilsel göstergeleri kapsamaktadır. Yaptığı gösterge tanımları ise “ad”ın doğasına yöneliktir. Ona göre, “asıl gerçeklik duyularla değil, zihinle kavranabilen idealar dünyasıdır. Dış dünyada bulunan nesneler ve olaylar asıl gerçekliğin, Platon’un terimcesiyle “ideaların”, alımlanmasını sağlayan araçlardır. Platon’a göre sözcükler düşüncelerin değil, bizlerin zihninde canlanan nesnelerin resmidir. Burada sözcüklere düşen değer üçüncü derecededir (Akın, 2009).

Aristoteles (İ.Ö 384-322) ise daha gerçekçi bir anlayışla evren tarafından insanlara sunulmuş, somut gerçeklere dayanan ve değişmez bir kavram anlayışına sahiptir ve insanların tüm dünyayı aynı şekilde algıladığını savunur. Aristoteles için zihindeki izlenimler gerçek şeylerin yansımalarıdır ve zihinsel kavramlar hep aynıdır. Bunlar simge, ad, sözcük her ne olursa olsun tüm insanlar için ortak olan kavramlara dayanır. Aristotelesin diğer bir özelliği de

göstergebilim için önemli sayılabilecek sınıflandırma merakıdır. Canlı cansız birçok varlığı sınıflandırmaya çalışan Aristoteles, bir açıdan dizgeselliğin bir boyutunu da güçlendirmiştir (Erkman Akerson, 2019). Tasavvuf düşüncesinin önde gelen ismi olan Mevlana, derin hakiki gerçekliğe ulaşma yolunda maddi gerçekliğin yansımalarından etkilenildiğini ancak yapılması gerekenin maddi gerçeklik hevesinden kurtulmak olduğunu söylemektedir. Bu yönüyle bakıldığında Eflatun'un görüşünden farklı olarak o, Eflatun'un mantıkla varmayı amaçladığı yere gönül gözüyle yani hisleriyle varmayı hedeflemektedir güçlendirmiştir (Erkman Akerson, 2019). Orta çağa gelindiğinde, Skolastik felsefeciler döneminde anlamlama biçimleriyle ilgili çok sayıda kitap yazıldığı, biçim ve içerik arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmaya çalışıldığı görülür. İngiliz filozof John Locke' un (1632-1704) Essay Concerning Humane Understanding (İnsanın Anlama Yetisi Hakkında Bir Deneme) adlı çalışmasında analitik göstergelerin öğretilmesine "Semiotike" adını vermiştir. Böylece göstergebilim bilimsel alanlarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun nedeni, Locke'un göstergeleri önemli bir bilgi aracı olarak görmesidir. Locke göstergebilimini bilimler arasında ayrı bir yere almıştır. Locke' a göre göstergebiliminin amacı nesneleri kavramak ya da bilgileri aktarmak için kullanılan göstergeleri incelemektir (Rıfat, 2019). Locke (2017) insanların fikirlerini doğuştan getirmediğini ancak başka insanlarla aynı fikirleri edindiğini ve bu fikirlerin göstergeleri olan sözcüklerin de diğer insanlar tarafından bilinerek bu şekilde iletişim sağlandığını savunur. Erkman tarafından burada göstergenin üçlü yapısı olduğu söylenmektedir: "Dünyadan fikirlere ve fikirlerden onların adı olan sözcüklere geçilmektedir. Dünya insanlara kendini her zaman değişmeden sunmaktadır eğer öyle olmasaydı dünyadan edinilen fikirler birbirinden farklı olacak ve insanlar birbirini anlamayacaktır" (Erkman Akerson, 2019).

2.2.2. Ferdinand de Saussure

Çağdaş göstergebiliminin Avrupa'daki öncüsü İsviçreli dilbilimci F. De Saussure'dur. 1916 yılında öğrencilerinin notlarından derlenerek basılan *Genel Dilbilim Dersleri* kitabı pek çok dile çevrilmiştir. Doğal dilleri dilbiliminin inceleme konusu olarak gören bilim adamı, yapıtında dili, göstergelerden oluşan

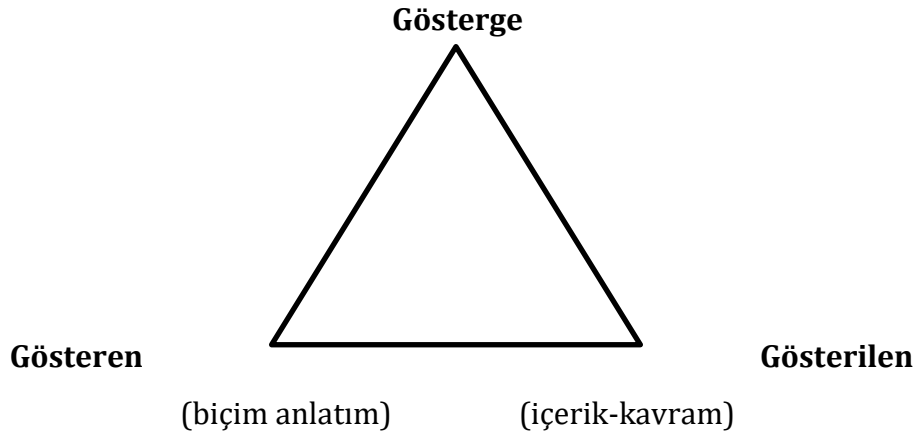
bir dizge olarak kabul etmektedir. Saussure, doğal dillerin dışındaki gösterge dizgelerinin, nasıl işlediklerini araştırarak ayrı bir bilim dalının kurulmasını öngörmüştür ve bu bilim dalını da Fransızca Semiologie (göstergebilim) olarak adlandırmıştır.

F. de Saussure göstergebilimi hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

Dil, kavranılan belirten bir göstergeler dizgesidir. Onun için de yazıyla, sağır-dilsiz abecesiyle, simgesel nitelikli kutsal törenlerle, incelik belirtisi sayılan davranış biçimleriyle, askerlerin belirtkeleriyle, vb., vb. karşılaştırılabilir. Yalnız, dil bu dizgelerin en önemlisidir. Demek ki, göstergelerin toplum yaşamı içindeki yaşamını inceleyecek bir bilim tasarlanabilir: Toplumsal ruhbilime, bunun sonucu olarak da genel ruhbilime bağlanacak bir bilim. Göstergebilim (Fr. sémiologie <Yun. sêmeîon 'gösterge'den) diye adlandıracağız biz bu bilimi. Göstergebilim, göstergelerin ne olduğunu, hangi yasalara bağlandığını öğretecek bize. Henüz yok böyle bir bilim; onun için, göstergebilimin nasıl bir şey olacağını söyleyemeyiz. Ama kurulması gerekli; yeri önceden belli. Dilbilim, bu genel nitelikli bilimin bir bölümünden başka bir şey değil. Onun için, göstergebilimin bulacağı yasalar dilbilime de uygulanabilecek. Böylece, insana ilişkin olgular bütünü içinde dilbilim iyice belirlenmiş bir alana bağlanabilecek. (De Saussure, 2001: 46).

Saussure göstergeyi, kavramla işitim imgesinin birleşimi olarak tanımlamaktadır. Bütünü belirtmek için gösterge sözcüğü kullanılması gerektiğini söylerken kavram yerine gösterilen ve işitim imgesi yerine de gösteren terimlerini kullanmıştır (De Saussure, 2001: 46).

Saussure'ın göstergebilim için sunduğu şema aşağıdaki gibidir.

Şekil 2.1. Saussure'ın göstergebilim şeması

Saussure için gösterge, anlamı olan fiziksel bir nesnedir, Gösteren, göstergenin algıladığımız imgesidir; kâğıt üzerindeki işaretlerdir, havadaki seslerdir. Gösterilen, gösterenin göndermede bulunduğu zihinsel kavramdır. Bu zihinsel kavram, aynı dili paylaşan aynı kültürün üyelerinin tümü için ortaktır. Saussure'un "anlamlandırma" olarak nitelendirdiği konuda anlam öğelerinden dışsal gerçekliğe çok önem vermemiştir. Ona göre bunun oluşması dilin dışında gerçekleşen zihinsel ya da deneyimsel işlemdir (Fiske, 2003: 67). Ferdinand de Saussure,' un dil bilimini, klasik dil incelemelerinden uzaklaştıran kavramların başlıcaları şunlardır;

Dil/Söz: Rıfat' a göre F. de Saussure'ün görüşlerinin temelinde yatan dil/söz ayrımı, XIX. Yüzyıl sonundaki toplumbilim ile ruhbilim çerçevesinde yer alır. Dil tek tek bireyleri değil, bütün toplumu ilgilendiren bir olaydır; bireyüstü bir dizgedir, bir soyutlamadır. Söz ise dil dizgesinin gerçekleşme biçimidir; daha doğrusu dilin somut kullanımıdır. Diğer bir deyişle dil toplumsal, söz bireyseldir (Rıfat, 2019: 24).

Biçim/ Töz: Bir göstergenin iki ögesi, iki yüzü vardır; biri biçimi (işitim imgesi, görsel imge vs.), öteki içeriği (kavram). Bir göstergenin gösterge sayılması için biçimle içerik (töz) arasında bir bağlantının kurulmuş olması gerekir. Barthes'a göre; gösterenler düzlemi anlatım düzlemini, gösterilenler düzlemiyse içerik düzlemini oluşturur. Biçim, dilbilim dışı hiçbir öncüle başvurmadan dilbilimin tümünü kapsayıcı, yalın ve tutarlı bir biçimde (bilimkuramsal ölçütler)

betimleyebileceği olgulardır. Töz ise, dilbilim dışı öncüllere başvurmadan betimlenecek dilsel olguların yani biçimin çeşitli özelliklerinin tümüdür (Barthes, 1976: 40).

Anlam/Değer: Dilsel gösterge, değerini içinde bulunduğu bütündeki öbür öğelerle kurduğu bağıntılara göre kazanır. Daha doğrusu, herhangi bir öğeye verilen değer, ancak belli bir dizgeye göre var olabilir. Göstergenin varlık değeri ve alanı öteki göstergelerle olan ilişkilerine bağlıdır (Rıfat, 2019: 24). Örneğin «güzel» kavramının, bir toplumda anlam ve ayıncı nitelik taşıyabilmesi için o toplumda «çirkin» kavramının da olması gereklidir. Çirkin kavramı olmayan bir dilde güzel kavramı da bir şey ifade etmeyecektir (Erkman Akerson, 2019: 40).

Nedensizlik/Çizgisellik: Saussur'a göre, göstereni gösterilenle birleştiren bağ nedensizdir. Diğer bir deyişle; dil göstergesi nedensizdir. Örneğin, "kardeş" kavramının, kendisine gösterenlik yapan k-a-r-d-e-ş ses dizilişiyle hiçbir iç bağıntısı yoktur. Başka herhangi bir diziliş de onu aynı oranda gösterebilir. Diller arasındaki ayrılıklar ve değişik dillerin varlığı da bu savı kanıtlamaktadır. "Öküz" gösterileninin göstereni iki sınır komşusu olan Fransa ve Almanya'da farklı söylenmektedir. Bu gösterilen Fransa da b-ö-f (boeuf) iken Almanya' da o-k-s (Ochs) şeklinde yazılıp söylenmektedir (De Saussure, 2001). Sözcük ve tümcelerin anlamlı birer dizge oluşturabilmeleri için, birbiri ardınca sıralanmalarına ise çizgisellik ilkesi adı verilir. F. De Saussure'un ortaya attığı bu kavram doğal dillerin temel niteliklerinden birini belirtir. Dilsel göstergelerin ilerlediği tek boyut zaman çizgisidir. Dil gösterge çizgiseldir; çünkü dildeki kelimelerin ses veya harf karşılıklarının birbiri belli bir düzlemde takip etme esası vardır. Gösteren düzleminde seslerin art arda gelmesi göstergeye bu özelliği kazandırır. Ancak dil dizgesi için geçerli olan bu durum, örneğin resim alanı için geçerli olmayabilir. Bir resmi, herhangi bir noktasından algılamamız olanaklıdır. Dil dizgeleri, art arda sıralanmalarıyla oluşan bütün içinde anlam kazanmaktadırlar (Eco, 2001).

Artzamanlık ve Eşzamanlık: Saussure, dilin zaman içinde geçirdiği değişikliklerin, farklı zaman kesitlerindeki tüm kullanım özelliklerinin karşılaştırılması yoluyla incelenmesine "artzamanlı inceleme" adını verir ve bu ifade Türkçede

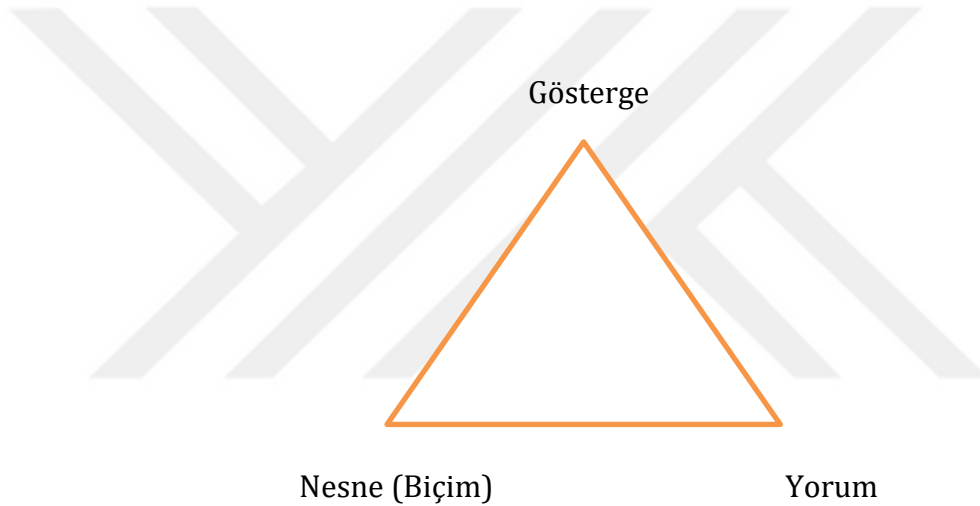
“artsüremli” kelimesiyle de eşanlamlıdır. Artsüremli; olguları, süre içinde geçirdikleri evrim açısından inceler. Dilbilim tarihinde XIX. yüzyıl, artsüremli incelemelerin yoğun olduğu dönemdir (Vardar, 2001: 25). Eşzamanlı dilbilim, bir dilin tüm durumunun tek bir zaman düzlemi üstünde incelenmesi, dildeki zamandaş öğeler arasındaki bağıntıların belirlenmesidir. Artzamanlı dilbilim ise dilin belirli bir ögesinin zaman içinde incelenmesidir; zaman içinde bir ögenin yerine bir başka ögenin geçme olgusunun belirlenmesi gibi. Yani eşzamanlı dilbilim dilin belli bir zaman içindeki durumunu ele alırken, artzamanlı dilbilim dilin öğelerinin tarihsel gelişim içinde çeşitli dönemlerdeki evrim aşamalarını ele almaktadır. Göstergebilim çözümlemelerinde çoğunlukla eşzamanlı incelemeyi tercih etmesinin sebebi; göstergenin üretildiği bağlamı, sözcelem durumunu dikkate almanın gerekliliğine inanmasıdır (Demir, 2009).

2.2.3. Charles Sanders Peirce

Felsefe alanında çalışmaları ile bilinen Charles Sanders Pierce (1839-1914) Saussure ile aynı dönemde yaşamıştır. Amerikan filozof ve göstergebilimci mantıksal kökenli bir göstergebilimin temelini atmıştır. Peirce göstergebilim kuramıyla ilgili yazılarını belli bir kitapta toplamamıştır Söz konusu yazılar, kendisinin ölümünden on yedi yıl sonra Collected Papers of Charles Sanders Peirce (Charles Sanders Peirce'ün Toplu Yazıları) (1931-1958; 8 cilt) adıyla yayımlanmaya başlamış ve bilim adamının göstergebilim açısından değeri tam anlamıyla bu yayınlardan sonra anlaşılmıştır. Yaklaşımının en belirgin özelliği, gösterge kavramı için önerdiği tanım ve sınıflandırma biçimidir (Rıfat, 2019: 115). Peirce'ın gösterge tanımlamasında “yorumlama”, gösterge modelinin merkezini oluşturur. Yorumlayan olmadıkça, göstergenin gösterge değeri yoktur. Göstergenin somut biçimini algılamakla, onun neyi temsil ettiğini anlamak arasına bir “yorum” süreci girer (Erkman, 2005: 105). Mantıkçı ve aynı zamanda pragmatizmin kurucusu olan C. Peirce “semeiotic” terimini kullanarak genel bir göstergeler kuramı tasarlamıştır. Peirce'e göre geniş anlamıyla mantık, “semyotik”e eşittir ve eleştirel mantık, semiyotiğin üç ana bölümünden biridir. Mantık, göstergelerin nesneye uygun olması için gerekli olan zorunlu doğruluk durumunun bilimidir. Eleştirel mantık dışında kalan diğer iki bölüm ise gramer

ve retoriktir. Gramerde amaçlanan şey kullanılan göstergenin anlam kazanması için gerçeğe uygun olması gereken yanını belirtmektir. Retoriğin amacı ise, bir göstergenin bir diğer göstergeyi ortaya çıkarmasını ve üretmesini sağlayan kuralları keşfetmektir (Peirce, 1955: 99).

Ona göre gösterge (representamen), bir kişi için, herhangi bir şeyin yerini herhangi bir bakımdan ya da sıfatla tutan şeydir (Peirce, 1955: 339). Birine yönelik olan bu gösterge, bu kişinin düşüncesiyle eş değerli bir gösterge ya da daha gelişmiş bir gösterge yaratır. Göstergesi olmayan bir düşüncenin algılanamayacağını ve algılanamayan bir düşüncenin de var olamayacağını belirtmiştir. Bunun için de tüm düşünceler gösterge içinde anlatılmalıdır.

Şekil 2.2. Peirce'in göstergebilim şeması gösterge nesne-biçim yorum

Bu şemaya göre, gösterge ve nesne, bir üçüncü kişi tarafından yorumlanır. Pierce'e göre 'göstergelerin biçimsel öğretisi' olan göstergebilim, mantığın başka bir adıdır. Dilsel ve dil dışı göstergelerle ilgili bir kuram hazırlamış olan Peirce'in gösterge, yorum ve nesne kavramları önemli üçlü ayırımıdır (Kılıç, 2019).

Pierce'a göre göstergeler üç ayrı üçlükte bölümlenir. İlk bölümleme, göstergenin nasıl olduğu ile ilgilidir ve yalın bir niteliğine göre yapılır. İkinci bölümleme, gösterge ile nesnesi arasındaki ilişkiyi öne çıkarır. Üçüncü bölümleme ise, yorumlayanın çıkarımda, önermede bulunduğu bir mantık göstergesi biçiminde yapılır (Türer, 2003).

2.2.3.1. Birinci üçlük

Nitel Gösterge: Nitel göstergede, gösterge olan bir niteliktir ve nesnenin bir özelliği olarak görülebilir. Örneğin, bir kalemin siyah ya da mavi yazması kalemin zorunlu bir özelliği değildir; kalemin niteliğiyle bir ilişkisi yoktur ancak bir parçasıdır (Özmkas, 2009: 32-45).

Tekil Gösterge: Tekil gösterge, tek bir durum veya varlığa gönderme yapan göstergelerdir. Tekil göstergeler çeşitli niteliklerle var olabildikleri için bir ya da birden fazla nitel göstergeden oluşmaktadır (Rıfat, 2005: 234).

Kural Gösterge: Bir genelleme sonucu oluşurlar. Bu anlamda tekil bir nesneyi değil genel bir niteliği belirtmektedir. Doğal dili oluşturan kelimeler tek başlarına incelendiklerinde kural göstergelere örnek olarak gösterilebilirler (Erkman, 2005: 113-114)

2.2.3.2. İkinci üçlük

Peirce'ün gösterge kuramından söz edilirken en çok adı anılan üçlüdür. Bu kavramlar diğer gösterge türlerine göre üzerinde daha çok yorum yapılmış kavramlardır. Bunun nedeni ise öteki gösterge türlerine oranla temsiliyet ilişkilerinin açık olmasıdır (Özmkas, 2009: 32-45).

Görüntüsel Gösterge: Belirttiği şeyi doğrudan temsil eder. Benzerlik yoluyla işleyen görüntüsel göstergeler, yerine geçtikleri şeyle doğal bir bağa sahiptir (Berger, 2012: 86-87). İkon olarak da adlandırılan görüntüsel gösterge, nesnesi gibi görünür ya da onun gibi ses çıkarır. Görüntüsel göstergeler görsel veya sözel olabilir. Fotoğraf, harita, kadın ve erkek tuvaletlerini temsil eden yaygın görsel göstergeler birer görüntüsel göstergelerdir. Ancak görüntüsel göstergeler, sözel nitelikli de olabilir. Doğal seslerin taklit edilmesi görüntüsel gösterge oluşturma girişimi olarak değerlendirilebilir. Sözgelimi Beethoven'ın 'Pastoral' Senfonisi, doğal seslerin müzikteki görüntüsel göstergelerini içerir. Öte yandan bazı

parfümlerin yaydığı kokunun cinsel uyarıya yol açan bitkisel ya da hayvansal kokuların yapay görüntüsel göstergeleri olduğu akla getirilebilir (Fiske, 2003).

Belirti: Peirce, belirtiyi (index) şöyle tanımlar: “Bir belirti, nesnesi ortadan kalktığı zaman onu gösterge yapan niteliklerini kaybeden bir göstergedir” (Peirce, 1984). Belirti, varlığına gönderme yaptığı nesne ile bir bitişiklik, bir yakınlık ilişkisi kurar (Rifat, 2019: 134). Örneğin, duman ve ateş arasındaki ilişki belirtisel ilişkidir. Duman ateşin, bulut yağmurun, hapşırma ise soğuk algınlığının belirtisel göstergeleridir.

Simge: Yorumlayan ya da anlam atfeden olmadığında kendisini gösterge yapan özelliği yitirecek olan bir göstergedir. Simgede gösterge ile nesnesi arasında ne benzerlik ne de bağlantı vardır. Simgenin anlam inşasında kullanılmasını sağlayan tek neden, simgenin yerine geçtiği şeyi nitelemesi konusunda insanların bir mutabakata varmış olmalarıdır (Fiske, 2003). Trafik lambasındaki renkler bir simgedir. Bir başka örnek de ‘terazi’ figürünün evrensel boyutta ‘adalet’in simgesi olmasıdır. Bir başka örnek de bir kumaşın üzerindeki motifte ya da bir kıyafetin aksesuarında işlenen zeytin dalının her zaman barışın simgesi olacak olmasıdır. Bunlar farklı göstergelerle yan yana getirilerek veya ilişkiye sokularak başka anlamlara ulaşılabilir, fakat bunların tek başına anlamlarının hep sabit olduğu kabul edilmektedir (Rifat, 2008: 119).

Görüntüsel gösterge nesneyle benzerliğine, belirti, nesneyle yorumcunun yaptığı yoruma, sembol ise yorumlayanın nesneyi zihninde nasıl tasarladığına göre ortaya çıktığından temsil ilişkilerinde yorumlayıcı etkin bir biçimde yer alır. Bu üçlü için Floyd Merrell açıklayıcı bir tablo (Merrell, 2000).

Çizelge 2.1. Floyd Merrell açıklayıcı bir çizelge

Gösterge türü	Görüntüsel Gösterge	Belirti	Sembol
Göstergebilimsel tipi	Benzerlik	Nedensel ya da doğal ilişki	Uylaşım
Örnekler	Fotoğraf Resim Diagram Müzik notası Hoş bir koku	Duman Hastalık Belirtisi Limonun ekşi tadı	Sözcük İşaret Mors Alfabesi Mantıksal Gösterge Cebirsel Gösterge
Onları üretebilir ve kullanabiliriz?	Hissederek Duyumsayarak	Algı Çıkarım Etki-tepki	Bir araçla öğrenerek ve uygulayarak

2.2.3.3. Üçüncü üçlük

Sözcebirim (Terim): Sözcebirim ya da kavram en temel anlamda; kullanılan tek sözcüklerdir. “Kardeş” sözcüğü en geniş anlamıyla bir sözcebirimdir. Doğru ya da yanlış kategorisi altında değerlendirilebilecek herhangi bir bilgi içermeyen göstergeler sözcebirim ya da kavramdır.

Önerme: Önerme (dicensign) ise sözcebirimin aksine belirli bir doğruluk değeriyle ifade edilebilecek bir göstergedir. Bilgi ileten ve tümce değeri olan bir göstergedir. “Önerme, yorumlayanı için gerçek bir varoluştur” (Clarke, 1990). Buna da bir örnek vererek daha iyi açıklayabiliriz. Örneğin, birisinin “depresi!” demesi bu türden bir göstergedir. Bu bağlamda bilgi taşıyan bir yanı vardır (Özmkas, 2009).

Çıkarım (Sav, Kanıt): Önerme doğruluğunu veya yanlışlığını belirtmeden bir konu hakkında bilgi verirken çıkarım ise kanıtını getirir. Neden-sonuç ilişkisini kurar.

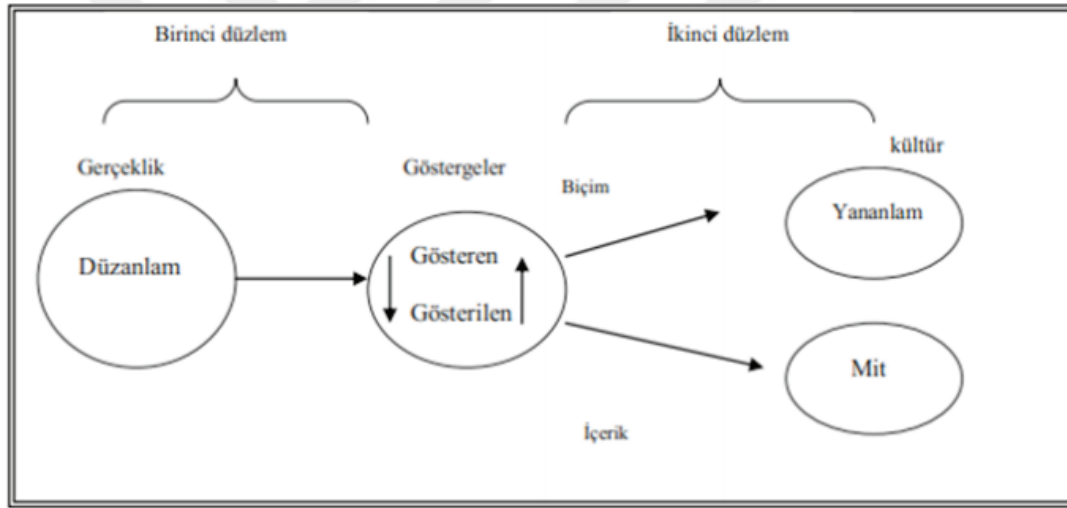
2.2.4. Roland Barthes

Roland Barthes savaş sonrası dönemde ortaya çıkan önemli bir Fransız düşünürdür. 1945 ve 1980 yılları arasında Fransa dışında büyük bir entelektüel hareketin parçası haline gelerek, uluslararası üne sahip bir figür olmuştur (Civelek, 2020). Göstergebilimin kurucu isimlerinden biri olan Barthes, aynı zamanda postmodern düşüncenin de kurucu öncülerinden sayılır. 1950'li yıllar Barthes'ın yazın çalışmalarının başlangıç yıllarıdır. Bu yıllardan itibaren, dilbilimle, edebiyatla, müzikle, göstergebilimin bir bilim olarak kuruluşu olarak ilgilenmeye başlamış olup *Eléments de Sémiologie* (Göstergebilim İlkeleri), *Introduction á L'analyse Structurale des Récits* (Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş), *Système de la Mode* (Moda Dizgesi) gibi eserleriyle göstergebilimin sağlam temeller üzerine oturmasında etkili olmuştur (Karaman, 2017).

Barthes Saussure'un aksine göstergebilimi dilbilimin bir alt bölümü olarak görür. Bunun nedeni olarak da mutfak, moda, yazın gibi çok farklı gösterge dizgelerinin yalnızca dil ile gerçeklik ve anlam kazandığını ortaya koyar (Culler, 2008: 81).

Roland Barthes, geliştirmiş olduğu özgün yaklaşımla daha çok popüler kültür çözümlemeleri üzerinde çalışmıştır. Barthes'ın geliştirdiği yapısal çözümleme yöntemi, bildirişim amacı içermemekle birlikte anlam taşıyan çeşitli olguları (giyim, mobilya vb.) içerir. Barthes bütün bunları anlamlama (signification) kavramı aracılığıyla göstergebilime bağlar, göstergelerle ikincil gösterilenler ya da yan anlam gösterilenleri arasındaki bağıntılar üzerinde durur (Vardar, 2001). Roland Barthes bu yaklaşımının en eksiksiz uygulamasını *Système de la mode* (Moda sistemi) adlı eseriyle vermiştir. Bu kitabın doğrudan doğruya giysiyi değil de giysi üstüne söylenmiş olanı, giysi üstüne söylemini, özellikle de moda fotoğraflarıyla ilgili şekil altı yazılarını ve açıklamaları, bir başka deyişle 'yazılı giysi'yi incelemiştir. Barthes'a göre, nasıl ki giysinin sistemini modanın söylemi üstleniyorsa, dildışı göstergeler sisteminden de ancak dilsel göstergeler aracılığıyla söz edilebilmektedir (Demir, 2009).

Barthes “Göstergebilimsel Serüven” (1976) kitabında göstergebilime ait üç evreden bahsetmektedir. Bunları birinci evre hayranlık evresi, ikinci evre bilim evresi, üçüncü evre metin evresi olarak sıralamaktadır. Barthes hayranlık evresinde göstergebilimi ideolojik eleştirinin temel yöntemi olarak görmüştür. Bilim evresinde göstergebilimi bir sistem üzerine oturtmaya çalışmış, son evre olan metin evresinde ise gösterene vurgu yapmıştır (Civelek, 2020). Barthes Göstergebilim İlkeleri adlı eserinde göstergebilim ilkelerini dört başlık altında ve ikili karşıtlıklar biçiminde sunar. Barthes anlamlandırmanın iki düzlemini ikili karşıtlıklar biçiminde ortaya koymaktadır. Ona göre tüm dizgeler birer anlamlama dizgesi oluştururlar. Dil/söz, gösteren/gösterilen, dizim/dizge, düz anlam/ yan anlam karşıtlıklarını göstergebilimin başlıca çözümleme araçları olarak benimsemiştir (Rıfat S. ve Rıfat M., 2012).

Şekil 2.3. Roland Bearts'nin anlamlandırma şeması

Kaynak: (Fiske, 2003: 120)

Dil ve söz: Roland Barthes, dil ve söz karşıtlığını dil yetisinin çok biçimli, karmaşık olma özelliği temelinde ele alan Saussure'un, dil kavramını değerler dizgesi yönüyle incelemesini eleştirerek bu ayrımın göstergebilimsel olarak değişmesi gerektiğini vurgulamıştır. Saussure dilbiliminden Barthes göstergebilimine geçildiğinde dil-söz ayrımı bazı değişikliklere uğrar Saussure'a göre, söz dil yetisinin bireysel, dil ise toplumsal yönünü ifade eder ve Barthes, bu dil-söz ayrımını moda dizgesine uyarladığında bazı olguların dile bazılarının ise söze bağlanacağını ileri sürer. Giysi dizgesi ele alındığında buradaki töze göre üç

değişik dizge ortaya çıkar. Yazılı giyside, bir başka deyişle, bir moda dergisinde betimlenen giyside, “söz” neredeyse yoktur. Diğer bir deyişle betimlenen giysi, hiçbir zaman, moda kurallarının bireysel bir uygulaması değildir; dizgeli bir göstergeler ve kurallar bütünüdür yani tamamıyla bir dildir. Yazılı moda giysisi, giyimsel bildirişim noktasında dil iken dilsel bildirişim düzlemindeyse söz olmaktadır. Giyilen giyside ise giyimsel dili şunlar oluşturur:

- 1) Parçaların, üstparçaların ya da detayların karşıtlıkları; bunlardaki değişiklikler anlamın değişmesine yol açar. Örneğin; bir bere ya da fötr şapka giymek aynı anlama gelmez.
- 2) Parçaların aralarında birleşmesini düzenleyen kurallar; giyimsel söz giysinin boyu, temizlik, kişisel düşkünlükler, parçaların özgür birleşimleri gibi bireysel giyinme olgularını içerir. Burada Dil olarak bahsedilen giyim ile Söz olarak tanımlanan giyinmeyi birleştiren diyalektikteki durum dilyetisinininkine benzemez (Barthes, 1979: 17-18).

Gösterilen ve gösteren: Barthes giysinin sistem olma fonksiyonunun yanısıra bir gösterge sistemi oluşturduğunu da ortaya koyarken gösterenin anlatım düzlemini oluşturan gösteren ile içerik düzlemini oluşturan gösterilenden oluştuğunu ifade eder. Bir gösterge kendi kendine başka bir gösterenin, yan anlamın ya da konum gibi kültürel bir değeri gösteren ikincil dereceli bir gösterenin göstereni olabilir. Bu durumda gösterge toplumdaki konum yapısı gibi kültürün yan anlamsal yönleri için bir "gösterge taşıyıcısı" olur (Gottdiener, 2005: 30-31). Gösterge kavramında en çok tartışılan gösterilendir. Gösterilen, nesnelerin kopyası değildir ancak nesnelerin soyutlanmasını kapsamaktadır. Bundan dolayı kavramlar nesnelere bağlı olarak meydana gelmesine karşın bir soyutlama sürecinden geçer (Parsa, 2007). Barthes gösterileni tanımlaması; “Göstergeyi kullananın ondan anladığı ‘şey’dir gösterilen” şeklindedir. Gösterileni gösterenden ayıran şey gösterenin bir aracı kimliği taşımasıdır” (Barthes, 1979: 17-18). Giysiye gösterge olma özelliğini veren şey giysilere toplum tarafından sayısız anlamların yüklenebilmesidir. Bu şekilde giysi bir örtünme aracı olmaktan çıkar, belli bir kültürün unsuru olduğunu da gösterir.

Dizim/Dizge: Dizisellik, aynı türden birbirinin yerine geçebilecek çok sayıda gösterge içinden birini seçip diğerlerini elemektir. Çeşitli dizilerdeki birimlerin seçilip anlamlı bir bütün oluşturmaları için başka dizilerin birimleriyle ilişki kurmaları gerekir. Birbiriyle ilişkiye girerek anlamlı bir bütün oluşturan birimlerin kurduğu yapıya dizim denir. Bir dizim çeşitli dizilerden aldığı birimleri yan yana getirirken bazı kurallara uyar. Bu kuralları öğrenmiş olduğumuz için, daha kolay bilincine varırız. Dizimsel bağlantılar yatay düzlemde yan yana gelen ve birbirleriyle olan ilişkileri ile anlam oluşturan göstergelerden oluşur (Çöğür, 2007). Barthes' da Saussure'un ayırımını yaptığı iki eksenden bahsetmektedir; dizimsel düzlem ile çağrışımsal düzlem. Ancak çoğunlukla çağrışımsal düzlem değil, dizisel düzlem söz edildiğini belirtmiştir. Barthes'a göre çağrışımsal düzlem, bir dizge olan "dil" ile sıkı bir ilişki içindedir. Dizim ise, söze daha yakındır (Barthes, 1976: 51).

Başka bir deyişle; dizisellik seçme, dizimsellik ise seçilen öğeleri yerleştirmedir. Dizisel boyutta seçilen öğelerin birleştirilme biçimi, dizimsel çözümlemenin araştırma konusunu oluşturmaktadır (Özmutlu, 2009: 36).

Dizimler kurallara bağlı oluşmakta, uzlaşma dayanmaktadır; dilbilgisinde sözdizimi, müzikte melodi gibi Giyim paradigmaları da uzlaşımlara göre dizimlenmektedir. Örneğin siyah ceket, beyaz yaka, siyah papyon dizimi bir akşam yemeğinin göstergesidir. Fakat aynı papyon, beyaz yaka, siyah kuyruklu ceket garsonun göstergesidir. Bu boyutta anlam, paradigmaların dizimi neticesinde oluşmakta, dizim kuralları toplumsal uzlaşma dayalı olmaktadır. Smokin ceket, şort, kovboy çizmesi, kep birlikte giyilememektedir. Bu durum giyimdeki dizim kurallarına aykırıdır (Fiske, 2003).

Dizge, dizimsel düzlemin tersine aynı anda bir arada bulunmayan öğelerin zihinsel çağrışımlar yoluyla birbirine bağlanmasıdır.

Çizelge 2.2. Dizge ve dizim arasındaki farklar

	Dizge	Dizim
Giysi	Bedenin aynı noktasında aynı anda bulunamayacak olan ve değişimi giyimsel anlamın da değişmesine yol açan parçalar, ek parçalar ya da ayrıntılar öbeği: <i>Şapka/kasket/beré</i> , vb.	Aynı kıyafete değişik öğelerin yanyana bulunması: <i>Eteklilik-bluz-ceklet</i> .
Besin	Bir yemeğin belli bir anlamla ilişkili olarak seçildiği, benzerlik ve ayrıntılar sunan yiyecekler öbeği: <i>Giriş yemeği, kızartma</i> ya da <i>soğukluk</i> türleri. Lokantadaki yemek dizelgesi her iki düzlemi de gerçekleştirir: Örneğin, giriş yemeklerinin yatay okunuşu dizgeyi, dizelgenin dikey okunuşu ise dizimi karşılar.	Yemek boyunca seçilen yemeklerin gerçek zincirleşmesi: Bu, yenilen yemeklerin tümüdür.
Mobilya	Aynı mobilyanın. (bir yatak) değişik biçimlerinin oluşturduğu öbek.	Değişik mobilyaların aynı uzamda yanyana getirilmesi (yatak-dolap-masa, vb.).
Mimarlık	Bir yapıdaki öğelerden birinin biçimce gösterdiği çeşitlilik, değişik dam, balkon, giriş, vb. biçimleri	Yapının bütünü içinde ayrıntıların birbirine bağlanması.

Düz anlam-yan anlam: Bir göstergede, gösterenle gösterilen arasındaki ilişkinin kurulmasına anlamlama denir.

Anlamlandırmanın birinci düzeyi, göstergenin göstereni ve gösterileni arasındaki ilişkiyi ve göstergenin dışsal gerçeklikteki göndergesiyle ilişkisini betimler. Barthes bu düzeyi düzanlam olarak adlandırır. Düzanlam, göstergenin ortak duyusal, belirgin anlamına gönderme yapar. Bir sokak manzarası fotoğrafı belli bir sokağı gösterir; “sokak” sözcüğü binalar arasında uzanan bir şehir yolunu anlatır. Ama aynı sokak önemli derecede farklı biçimlerde fotoğraflanabilir. Renkli bir film kullanılarak yumuşak bir odak ayarı yapılarak sokak, çocuklar için mutlu, sıcak, şefkat dolu bir oyun alanı haline getirilebilir. Ya da siyah-beyaz bir film, sert odak ayarı, güçlü kontrastlar kullanılarak aynı sokak oyun oynayan çocuklar için soğuk, zalim, barınılamaz ve yıkıcı bir mekan haline de dönüştürülebilir. Bu iki fotoğraf, aynı anda ve birbirine yalnızca birkaç santimetre uzaklıkta iki fotoğraf makinesi tarafından çekilmiş olabilir. Bu iki fotoğrafın düzanlamsal anlamı aynı olacaktır. Farklılığı yaratan yananamlarıdır (Fiske, 2003).

Barthes’ a göre yan anlam, göstergenin, kullanıcıların duygularıyla ya da heyecanlarıyla ve kültürel değerleriyle buluştuğunda meydana gelen etkileşimi betimlemektedir. Yan anlamdaki en önemli etmen, ilk düzeydeki gösterendir. İlk düzey göstereni yananlamanın göstergesidir. Bizim hayali fotoğraflarımız aynı

sokağın fotoğraflarıdır; aralarındaki farklılık, fotoğrafın biçiminde, görünümünde, yani gösterende yatmaktadır. Daha başka bir ifade ile; düz anlam neyin fotoğraflandığıdır; yanan anlam ise nasıl fotoğraflandığıdır (Özcan, 2007: 157).

2.2.5. Umberto Eco

1960 sonrası yıllarda göstergebilimin önemli temsilcilerinden biri olan Umberto Eco sanat, yazın kuramı, kitle iletişim olgusu konuları yanı sıra dil ve gösterge kavramlarına ilişkin çalışmalar yapmıştır. İngilizce olarak, gösterge ve anlamlandırma kuramını geliştiren iki önemli kitabı bulunmaktadır. Bunlar *A Theory of Semiotics (Göstergebilim Kuramı)* ve *The Semiology and Philosophy of Semiotics (Dilin Göstergebilimi ve Felsefesi)*' dir. Roland Barthes'tan sonra, "ayrıntıların anlamı" veya "ayrıntıların sosyolojisi" adı verilen bir anlayışın önemli bilim adamlarından birisidir. Genel gösterge dizgelerini çözümlemeye ve kültür olaylarını göstergebilim açısından görmeye çalışan Eco, Pierce göstergebiliminin ışığında, göstergenin hiçbir zaman mutlak son anlamının elde edilemeyeceğine dair bir sav içeren "sınırsız anlam" fikrini geliştirmiştir (Göksel, 2006).

Gösterge: Eco'ya göre gösterge; başka bir şeyin yerini anlamlı bir biçimde tutan her şeydir. Göstergebilim de bu gösterge kavramı ile ilgili her şeyi inceler. Göstergenin var olması için gerçek olması gerekmez, bir şeyin yerini tutması yeterlidir (Eco, 2001: 135). Gösterge, yerine gösterge işlevi terimini kullanan Eco (2001)'ya göre gösterge işlevi, içerik ile ifadenin birbiri ile uyumu ile ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle bu terim, anlatım (maddesel/fiziksel) ile içerik arasındaki korelasyonu belirtmektedir.

Kod: Eco (2001), bir kod kuramı geliştirmektedir. Kod, dilin yapısını içermektedir ve açıklamaktadır. Kod olmadan, sessel göstergelerin anlamı belirlenemez ve sessel göstergeler, bu anlamda dilbilimsel işlev görmemektedirler. Eco (2001)'nin kod kuramı, göstergenin kültürel birim olduğunu iddia eden düşüncüyü değerlendirerek göstergelere birden fazla anlam yüklenebildiğini ve

anlamın, dil kullanıcısının ya da gösterge sisteminin yeterliliğinden nasıl türediğini, ardından yeni anlamların üretilebildiğini açıklamaktadır (Demir, 2009). Kodlar, bir toplum tarafından kabul edildiği gibi, ontolojik algıda ne gerçek ne de olası dünyalar için bir “kültür evreni” inşa etmektedir (Eco, 2001).

Sınırsız semiosis ve Q modeli: Eco (2001)’nın ilk üzerinde durduğu olgu “anlam”ın göstergesidir. Saussure modeline yakın olan bu gösterge anlayışı, doğal ve yapay dillerin çeşitliliğinde, onların gösterge işlevini kontrol eden ve temelini oluşturan kodla uyum halindedir. Eco (2001)’nın Göstergebilim ve Dil Felsefesi’nde göstergeleri ve anlamlandırmayı ele alışında pierce gibi benzer bir güdü belirgindir. Eco, bir göstergenin sadece bir başka şeyi gösteren, bunun sonucunda bir sözlük anlamı olan bir şey olmadığını, ayrıca yorumlanması gerektiğini öne sürer. Sınırsız semiosis, dildeki göstergelerin her zaman başka göstergelerin gönderdiği ve bir metnin her zaman sonsuz yorum olasılığı sunduğu olgusunun sonucu olduğudur.

İkonik göstergelerin kuramı: A Theory Semiotics, nesne ya da kavram olsun göstergelerin anlamının yorumlanması ya da onların objelerine benzerlik gösteren ikonik göstergelerin kavramlarının soruşturulmasıdır.

3. BOLU YÖRESİ GELENEKSEL KADIN BAŞLIKLARI

3.1. Başlık Kavramına Genel Bakış

Sözlük anlamı keçe, hasır, fötr vb. maddelerden çeşitli şekillerde yapılan kadınlar ya da erkekler tarafından süs olarak ya da hava şartlarından korunmak için giyilen başlık olan şapkalarda günün modasının etkisi görülmektedir. Şapka giyilmediği zamanlarda bunun yerini saç süslemeleri, özel ve anlamlı günlerde saça takılan çiçekli kep, tül, taç gibi baş süslemeleri almaktadır (Özder, 1995). Başlık, Anadolu kadınının gündelik yaşantısında veya özel günlerinde kullandığı, giysinin tamamlayıcısı olan bir süsleme ögesi olmuştur. Anadolu'da genç kızı, yeni gelini, mutlu veya mutsuz kadını, yaşlı veya yaşlı kadını başlığından tanımak mümkün olmaktadır. Başlık, bulunduğu yöreye göre farklılık gösterebilen, çeşitli malzemelerle, farklı boyutlarda üretilen bir giyim aksesuarı olarak varlığını bugüne taşıyabilmiştir.

3.2. Bolu Yöresi Geleneksel Giysi ve Motifleri

Bolu ili yurdumuzun Batı Karadeniz Bölgesinde yer almaktadır. Yüzölçümü 8.323,39 km² olan İlimizin batısında; Sakarya ve Düzce, güneybatısında; Bilecik ve Eskişehir, güneyinde; Ankara, doğusunda; Çankırı ve Karabük, kuzeyinde; Zonguldak illeri vardır. İl sınır uzunluğu 621,4 kilometredir. İlin merkez ilçe haricinde 8 İlçesi, 3 beldesi ve 487 köyü vardır. Halk biliminin konuları arasında yer alan geleneksel dokumalar, kıyafetler ve el sanatları Bolu ilinin zengin kültür öğeleridir. Günümüzde ise yöresel kıyafetler çoğunlukla özel günlerde giyilmektedir. Geleneksel kıyafetlerdeki motifler ile yöre insanı, duygu ve düşüncelerini nakışla, oya ile dile getirmiştir. Yörede artık sıkça kullanılmayan ancak hala örneklerine rastlanabilen kıyafetler vardır. Bu kıyafetler ve kullanımı aşağıdaki gibi başa giyilenler, bedene giyilenler ve ayağa giyilen ayakkabılar olmak üzere kısımlara ayrılmıştır.

3.2.1. Başa giyilenler

İnsanoğlunun yaşam ve kültürel gelişim sürecinde beslenme, üreme ve yaşamını sürdürme gereksinimiyle birlikte giyinme gereksinimi de ortaya çıkmıştır. Her bölgenin yahut ülkenin giyimi kendi kültürünü yansıtmaktadır. Türk giysi kültürü de canlılığı, zarafeti ve motif zenginliği ile kendini gösteren bir yapıya sahiptir. Bolu yöresi çok farklı geleneksel kıyafetlerin kullanıldığı bir yöredir. Söz konusu kıyafetler içinde başa takılacak olanlar ise günlük hayatta ve düğün gibi özel durumlarda önemli bir öneme sahiptir.

Baş bağlamanın bir simge haline geldiği ve örtünme gereksiniminin çok daha ötesinde toplumsal hayatın bir göstergesi olması halk arasında kullanılmış olan deyimlerden de anlaşılmaktadır. Bu konuda örnek vermek gerektiğinde “başlık parası almak” ve “başını bağlamak” gibi deyimlere rastlanması konunun önemini göstermektedir.

Anadolu’da Türk kadınının baş bağlamanın geleneksel bir durum olmasından kaynaklı olarak kendine özgü baş bağlama biçimlerinin olduğundan bahsedilebilir. Bolu yöresi giyim kuşam açısından özellikle de baş bağlama bakımından diğer illere ve Türkiye’nin farklı yörelerine nazaran bağımsız bir tarza sahiptir (Çelik, 2015).

3.2.1.1. Fes

Fes, başa takılmaktadır. Fesin üzerine değişik motiflerde dövme olarak yapılan gümüş tepelik takılır. Gümüş tepelik kare biçiminde olup, altına gelen kısma altın paralar dizilmektedir. Fesin kenarına kırmızı renkte iplikli kumaştan çeki bağlanır. Gelin başında çizgilik, aynalık adı verilen aksesuarlar kullanılır.

Şekil 3.1. Bolu yöresi fes çeşitleri

Genç kızlar evleninceye kadar bu baş süslemesini yapamazlar. Gelinin başına yüzünü kapatacak şekilde al veya çatkı adı verilen kırmızı pullarla işlemeli örtü örtülmektedir. Çember veya çevre olarak adlandırılan başörtüsü Göynük'te "Tokalı", Kırbrısık'ta "Nakışlı Yazma" adı verilmektedir.

3.2.1.2. Poğ

Yörede fes üstüne örtülen örtüye "poğ" adı verilmektedir. Bu başlık nakışlı ve telli poğ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Telli poğ; yörede özel şekilde iki parça halinde dokunmakta olan bürümcük ve pamuklu kumaş üstüne tel kırma yöntemi ile işlenmiş krem ya da beyaz renkli kumaşlara denilmektedir. Orijinal iğnesi ve özel teli ile büyük kasnaklar üstüne yapılan tel kırma tekniği, işleme esnasında her tel geçiriminden sonra tellerin geri hareket ettirilerek kırılmasını ifade etmektedir. Bu teknikte genellikle hayvansal, geometrik ve bitkisel motifler kullanılmaktadır. Nakışlı poğ; el tezgâhında pamuk ipliği ile dokunan krem ya da beyaz renkli kumaş üstüne dokunan işlemeli örtülerdir. Poğların kenarlarına pamuk ipliği vasıtası ile isteğe bağlı oyalar ve saçaklar yapılmaktadır (Kırmızıoğlu, 1992).

Şekil 3.2. Telli ve nakışlı poğ genel görünümü

3.2.1.3. Alaca

Alaca, adından da anlaşıldığı gibi çok sayıda renkli anlamına gelen bir terimdir. Bolu yöresinde desenli, çizgili, motifli ve renkli kumaşlara “alaca” adı verilmektedir. Alacadan yapılan başlıkları Bolu yöresinin zengin kültürünün bit parçası niteliğindedir (Erarslan ve Atalayer, 2013).

Şekil 3.3. Bolu yöresi alaca örnekleri

3.2.1.4. Al

Al, şifon, ipek ve organze üstüne pullar ile işlenmektedir. Bu başlık yalnızca gelinler tarafından poğ üstüne bağlanarak kullanılır. Al ile poğ çenenin altına tutturulmak sureti ile bağlanır ve bu bağlama şekli yörede “çelme” olarak adlandırılır. Kare formunda bulunan baş örtüsünün yüzeyi çoğunlukla dört parçaya bölünmüş bir şekilde küçük ve büyük daire motiflerinin işlenmesi ile meydana getirilmektedir. Baş örtüsünün kenarları ise dantel ve harçlarla temizlenmektedir

Şekil 3.4. Bolu yöresel al

3.2.1.5. Duvak

Bolu yöresine özgü olan duvaklar, ipek, şifon ve saten gibi ince kumaşlardan yapılmaktadır. Düğünlerde gelin elbisesi üstüne takılmaktadır. Duvağın ön kısmı basit içlemeler içermektedir. Ayrıca metal pullar ve bazı geometrik şekiller de bulunmaktadır. Gelinin başına sivrilik sağlamak amacıyla duvak konulmadan önce karton bir tepelik konulmaktadır (Eker, 1997).

Şekil 3.5. Duvak

3.2.1.6. Peçe

Bolu yöresinde peçe gelin alma esnasında kadınların yüz kısımlarını örtecek şekilde takılan bir giysi olarak adlandırılır. Yüzü kapatacak biçimde dikdörtgen boyutunda düzenlenmiş olan bir parçadır. Peçenin her iki yönünde de yaşmağın yüze tutturulması maksadıyla kullanılan ipler bulunur. Peçenin tamamı boncuk ve pullarla işlenmektedir (Çelik, 2015).

Şekil 3.6. Peçe

3.2.1.7. Yazma

Üst desenleri kalemle çizilen ya da kalıba başara oluşturulan ve çeşitli amaçlar için kullanılan dokumalara yazma denilmektedir (Oğuz, 2004). Yazma meydana getirmek için düz renkli tülbentlere şekil verilerek renklendirme yapılır. Kare biçiminde ve bir değirmi ölçüsündedir. Yazma, oldukça narin bir dokuma olması sebebiyle kağıt arasına konularak satılır. Yazmanın tarihi ve kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur. Günümüzdeki en eski yazma türü 16. yüzyıla aittir (Oğuz, 2004).

Şekil 3.7. Yazma

3.2.1.8. Yaşmak

Bolu yöresinde yaşmak kullanımı yalnızca özel günlerde söz konusu olmaktadır. Düğün günlerinde gelin almaya giden kadınların kullanmış oldukları dikdörtgen şekline sahip bir örtü olarak tanımlanmaktadır. Örtme üstüne ağzı kapatacak şekilde ve başın arkasına tutturularak kullanılmaktadır. Yaşmak için bilinen en eski tarih 11. ve 12. yüzyıla kadar gitmektedir. Osmanlı Devleti döneminde saraylıların ve zenginlerin taktıkları beyaz örtüden oluşan dış giysi olarak kullanımı yaygın olmuştur (Özer, 2009).

Şekil 3.8. Yaşmak

3.2.1.9. Örtme

Yörede örtü yahut örtme olarak bilinen dokumalar, genellikle başörtüsü yerine kullanılmaktadır. Bezayağı tekniği ile kullanılmış bu dokumalar hafif olarak dokunmaktadır. Örtmelerde, çözgü ve atkılarda çoğunlukla kıvrak pamuk ipliği tercih edilir (Sarıoğlu, 1999).

Bir tür başörtüsü olmasına karşılık örtmeler için yörede özel gün örtüsü olarak kullanıldığından bahsetmek mümkündür. Nişanlarda genç kızlar tarafından, gelin almada ise evli ya da bekâr tüm kadınlar tarafından örtülebilen örtme, ince beyaz kumaştan ve dikdörtgen şeklinde yapılmaktadır (Özer, 2009).

Şekil 3.9. Örtme

3.2.1.10. Üstlük

Üstlük, erkek ve kadının yüz yüze şekilde görüşmelerin doğru bulunmadığı dönemlerde özellikle belde ve kasaba kadınları tarafından giyilen özel bir kıyafettir. Kadınlar yabancı bir erkek geldiğinde örtmelerinin üstün ikinci bir başörtüsü olarak bu dokumayı almaktadır. Fes ve poğ üstünden yüzün kısmen kapatılması sureti ile boynun arkasından bağlanmaktadır. Beyaz pamuklu kumaştan dikilen üstlük, kenarları nakışlı ve uç nakışı işlenmiş bir örtüdür (Sarıoğlu, 1999).

3.2.1.11. Bürgü

Bolu yöresinde özellikle köylerinde kadınlar tarafından sokağa çıkılacağında kullanılan bir örtüdür. Kadınların başlarının üst kısmına atarak örtündükleri örtüye denilmektedir. Baş ve gövdeyi tamamen örten ve el yardımıyla başın her tarafından tutturulan bir yapısı bulunmaktadır (Sarıoğlu, 1999).

Şekil 3.10. Bürgü

3.2.1.12. Tokalı örtü

Çiçekli ve kıvrak çeşitleri bulunan tokalı örtüler el tezgâhlarında dokunmaktadır. Tokaları ve kenar işlemleri tamamen elde işlemedir. Yurt genelinde giyim eşyası ve aksesuar olarak kullanılan tokalı örtüler yörede başörtüsü olarak kullanılmaktadır. Örtünün karşılıklı bulunan iki kısa kenarları eşkenar dörtgenlerden meydana gelen geometrik motiflerin yan yana sıralanmasını kapsayan ince yan bordürler ve ana bordürlerle bezenmiştir (Özer, 2009).

Şekil 3.11. Tokalı örtü

3.2.1.13. Krep

Pamuklu kumaşlar krep örgülerde dokunan hafif kumaşlardır. Krep görünümü, bez ayağı tekniğiyle yapılmaktadır. Genç ve bekâr kızlar ile kadınların kullandığı krep genellikle özel günlerde kullanılmakta olan bir başörtüsüdür. Formu kareye gibi olan başörtüsünün kenar kısımları meşe yaprağı ismi verilen iğne oyası ile süslenir. Krep örtü, açık şekilde kulak arkasında yahut üçgen biçiminde bağlanarak ağır elbiselerin dışında bulunan giysilerle tercih edilmektedir (Oğuz, 2004).

Şekil 3.12. Krep

2.2.1.14. Tülbent

Tülbent, pamuklu, seyrek şekilde işlenmiş, şeffaf, esnek ve ince bir bez türüdür. Tülbent genellikle mevlide giderken takılmaktadır. Bolu yöresinde tülbent gelinler, genç kızlar ve büyük kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Tülbentlerin namaz örtüsü olarak kullanılması da söz konusudur. Düz tülbentlerin üstüne tel kırma işlemi yapılabilmektedir. İsteğe bağlı şekilde iğne oyası ve boncuk ile süsleme yapılabilmektedir (Şenol, 1999).

Şekil 3.13. Tülbent

3.2.1.15. Gl oyası

Gl oyası, iğne oyası tekniği ile hazırlanmış olan bir taçtır. Yaprak, gl ve tomurcuk biçimindeki oyalar taç şeklinde tel üstüne sarılarak hazırlanmaktadır. Gl oyası genç kızlar tarafından düğünlerde takılmaktadır. İpek iplikler ile iğne oyası tekniği sayesinde yapılan gl motifleri tohum kısımlarında hazır sarı tohum ya da boncuk bulunur.

Şekil 3.14. Gl oyası

3.2.1.16. Takka

Farklı motifler ile dövme şeklinde yapılan gümüş tepeliğin fes üstüne dikilmesi ve fesin etrafına bağlanması neticesinde oluşan giysinin tümüne takka denilmektedir. Oyasız ve oyalı türleri bulunabilmektedir. Takka genç kızlar tarafından ancak evlendikten sonra takılabilmektedir.

Şekil 3.15. Takka

3.2.2. Bedene giyilenler

Bolu yöresi kadınları için beden kıyafetleri açısından en tipik olanlar üç tek ve fistanıdır. Yerine göre üç etek ve fistan yerine hırka ya da salta da giyilebilmektedir. Salta ve üç etek bir özel gün giysisidir. Genç kızlar ve kadınlar tarafından özel günlerde kullanılmaktadır. İç giyimde ise “dikolta” adı verilen bir iç giyim giysisi kullanılır. Yörede ev içi giyim ve dış giyim arasında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Ev içi giyim ve gündelik giyim özel günler dışında tamamen aynıdır. Örnek olarak ferace kadınların gelin olduklarında yalnızca düğünde giydikleri kıyafettir. Yaşmak, ferace ve peçe gibi giysiler Osmanlı Devleti’nde saraylıların ve zenginlerin dışarda giydikleri giysiler iken yörede

yalnızca özel günlerde giyilen kıyafetler olarak kullanılmıştır. Bedene giyilen kıyafetler için malzeme söz konusu olduğunda kadife, atlas, pazen ve divitin türü kumaşlar tercih edilmiştir.

3.2.2.1. Don

Dokuma kumaştan dikilen bir tür şalvardır. İç çamaşırın üzerine giyilir. Boyuna çizgileri olup bordo, mavi veya kırmızı renklindedir. Pamuklu ve desenli kumaşlardan hazırlanır (Şenol, 1999).

Şekil 3.16. Yöresel don

3.2.2.2. Göynek

Sanayi ürünlerinin piyasada olmadığı ve henüz yaygınlaşmadığı dönemlerde fanila- atlet yerine kullanılmıştır Biçim olarak yuvarlak yakalı, kısa kollu, önü ve arkası kapalı olup kol altları (hareket serbestliği sağlaması amacıyla) kuşludur. Bel hattına kadar düz, etek ucuna doğru verev olarak genişler (Tezel ve Bilgin, 2011).

Bolu yöresinde göynek, iç giyim olarak kullanılır. En eski dönemlerden bu yana Türk giyiminde esas öğelerden birisi olan göynek, bedenin üst kısmını örten ve genellikle dizden yukarı olan bazı zamanlarda da ayağa kadar uzanan bezden bir elbisedir (Sami, 1989).

Göyneklerin yakası genellikle üçgen şeklindedir. Kol kenarları, yakaları ve boyun kısmı kanaviçe ile işlenmektedir. Bu durumun altında yatan temel sebep bu kısımların fistan içinden görünen yerler olmasıdır.

Şekil 3.17. Göynek

3.2.2.3. Üç etek

Göyneğin üzerine giyilen değişik renk ve desenlerde olabilen üç parçadan oluşan bir giysidir. Yaka ve etek uçları tığ ile işlemelidir. Ön iki parçası bele takılan kuşakta toplanarak giysi, kadınların dış giyim kıyafetleri arasında yer almaktadır. Belden aşağı olan kısmın üç parça halinde yapılmış olması bu kıyafetin isminin üç etek olmasına sebep vermiştir (Koçu, 1967).

Sembolik olarak kadının evrim ve gelişimini temsil eden üç etek, ana-kadın-kız üçlüsünü temsil etmektedir. Özellikle Türkmenlerde evlenmemiş genç kızlara üç etek giydirilmemektedir. Bolu yöresinde daha çok yeni evlenen genç kızlar tarafından bu giysinin giyilmesi tercih edilmektedir. Yörede yeni evlenmiş olan kızlar, kırk gün boyunca al takmaya ve üç etek giymeye devam etmektedir. Fistandan farklı olan üç etek dar kesimli bir giysidir. Yapısı bedeni sarar niteliktedir. Arkadan bollaşır, bedeni ise sarar. Elbise koluna benzemeyen kolları ve yapısı ile de bir anlamda kaftanı andırmaktadır (Koçu, 1967).

Şekil 3.18. Bolu yöresel üç etek

3.2.2.4. Dikolta

Bir çeşit gömlek anlamına gelen dikolta kadın iç giyiminde kullanılan ve biçim açısından gömlek ile aynı formları taşımasından dolayı gömleğin Bolu yöresinde değişim ve gelişim gösterdiğinin anlaşılmasını ortaya koymuştur.

Halk arasında günlük olarak da kullanılan dikolta, gömlek biçiminde dikilen iç giyim giysisidir. Dikolta için genellikle pamuklu kumaşlar ve beyaz harici sarı ve şeker pembe renkleri kullanılmaktadır. Kol ve yaka kenarlarında işleme bulunmaz. Bu giysi yeri geldiğinde gecelik olarak da kullanılabilir.

Şekil 3.19. Dikolta

3.2.2.5 Fistan

Bolu yöresinde elbise yerine fistan deyimi kullanılmaktadır. Zaman zaman entari kelimesinin kullanımına da rastlanılmaktadır. Entari ve fistan kelimesi günümüzde basma ve kumaş anlamında da kullanılmaktadır (Sami, 1989).

Bolu yöresinde fistan üst giyiminde kullanılan bir giysidir. Bol ve düz kesimli yapısı bulunmaktadır. Kollar manşetli ve uzundur. Yaka düz ve yuvarlak kesimlidir. Ön kısımda göğüs kadar açıklık mevcuttur. Günlük giyimde kadınlar fistanların eteklerinin iki yahut tek ucunu yukarıya kaldırmak sureti ile kuşağın kenarlarına sıkıştırırlar (Er, 2007).

Bolu yöresinde genel olarak da fistan-entari yapımında kadife ile atlas kumaş, simli kumaşlar, geniş desene sahip pamuklu kumaşlar, ipekli kumaşlar, hareli kumaşlar, empirme ve divitin fistan yapımı için uygun olan kumaşlar niteliğindedir. Çoğunluklu olarak ise renkli v çiçek desenli modeller tercih edilmektedir.

Kişilerin durumuna göre fistan kumaşlarında değişim meydana gelebilir. Gelin olan kızlar canlı renkler ve kendinden desenli kumaşlardan fistan tercih etmektedir. Mavi, sarı, pembe ve yeşil renkleri çoğunlukla tercih ederler. Onlar için simli ve ipekli kumaşları olan fistanlar dikilmektedir. Genç kızlar ise fistan giyiminde ekseriya sadelik tercih ederler.

Şekil 3.20. Fistan

3.2.2.6. Ferace

Feracenin kadın giyiminde görülmeye başlanması 15. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Ferace Osmanlı Devleti döneminde çarşıftan evvel kadınların örtünmek maksatlı kullandığı bir dış giyim giysisidir. Bol bir manto tarzında kadın bedenini saran ferace, farklı kumaş ve istenilen renklerden yapılmaktadır. Zenginler tarafından moda olarak algılanan kırmızı renkli feraceler bu kesim tarafından sık kullanılmıştır. Kadın giysisi olması dışında ilmiye sınıfında yer alan kişiler tarafından da sık tercih edilen bu giysi, Lale Devri ile birlikte köklü bir değişime uğramıştır. Bu devir ile birlikte günlük hayatın değişimi ve eğlence anlayışının gelişmesi ile kadınlar her renkten feracenin yanı sıra farklı aksesuarlar ile de giyimlerini zenginleştirmiştir.

Ön kısmı açık, kolu ve bedeni bol, yere kadar uzanan döneme göre biçim değiştiren boyan oturan yuvarlak ve hafif dikey yırtmaçlı bir giysidir (Özer, 2009).

Bolu yöresinde ferace kullanımının Lale Devri ile birlikte olduğu düşünülmektedir. Fakat Bolu yöresinde bu giysinin kullanımının diğer şehirlere göre farklı olduğundan bahsedilebilir. Eski Türk gelenek-göreneklerine bağlı olarak kırmızı gelinlik giyme geleneğine bağlı şekilde kırmızı renkli ferace giyme biçimi meydana gelmiştir.

Yörede gelinler iç giyimlerini tamamladıktan sonra en üste ferace giymektedirler. Giyilen ferace kloş kesimli ve uzun kollu bir ceket andırmaktadır. Ayaklara kadar uzanan, düğmesiz ve önü açık, koyu pembe ya da al kumaştan yapılan ve ipekten dikilen bir giysidir. Feracede önemli olan kumaşın parlak, kırmızı ve düz olmasıdır.

Şekil 3.21. Ferace

3.2.2.7. Salta

Cepken ismi ile de anılan harçla işlenmiş, uzun ve kolları yırtmaçlı yakasız üst giysisine salta (cepken) denilmektedir. Bolu yöresinde genellikle salta ismi kullanılmaktadır.

Salta kelimesi dilimize Rumcadan geçmiş bir kelimedir. Osmanlı dönemi kıyafetlerinden önemli bir tanesidir. Bolu yöresinde bu kıyafet özel gün kıyafeti olarak kullanılmaktadır. Daha çok gelinlerin kullandığı bir kıyafet olan salta, üç

etek üstüne giyilmektedir. Bele kadar uzanan bir çeşit ceket olarak tanımlanması mümkündür. V yaka görünümde içi beyaz yahut kırmızı renkli kumaştan yapılan bir astarla kaplıdır. Kenarlarına ise sarı renkli kaytan geçirilmektedir. Salta için kadife kırmızı ya da bordo veya lacivert kumaş tercih edilir. Kumaş olarak genellikle kadife kullanılmaktadır. Salta üstüne, özellikle de yan kısımları ve kol boylarına ağır işlemler yapılmaktadır. İşlemlerde teknik olarak kordon tutturma tekniği kullanılmaktadır. Özellikle de sarı sim çoğunlukta tercih edilmektedir. Ceketin arka tarafında ve iki ön kısmında göz motifinin çoğunlukta olarak yer aldığı görülmektedir. Motifin merkezinde çoğu zaman kötü ruh ve nazarı kovmak maksadı ile kullanılan mavi renkli işlemler yer almaktadır (Özer, 2009).

Şekil 3.22. Salta

3.2.2.8. Hırka

Arapça kökenli bir kelime olarak dilimize geçen hırka, ekseriyetle soğuktan korunmak için giyilmektedir. İçi genellikle pamukla bezenmiş olan giysi bir dış giyim giysisidir. Eski Türk kültüründe cepken giyme alışkanlığı bulunan Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra zaman içinde değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Bu durum karşısında günümüzdeki hırka halini almıştır. Bolu yöresi de hırka kadın

üst giyimi için önemli bir giysi konumunda yer almaktadır. Boyun kısmı yakasız ve kolları genişçe olan hırkaların önünde düğmeler bulunmaktadır. Özel terzilerde dikilerek teslim alınan hırkalar kadınlar arasında hırkacılık mesleğinin ortaya çıkmasına dahi sebep olmuştur. İki kat kumaş ile dikilen hırkalar, iri desenli ve canlı renklerin hâkim olduğu giysilerdir. Düz kumaş tercihinde bulunulduğunda genellikle kadife kullanılmaktadır. Bu kumaşların arasına yün ya da pamuk ile ilave yapılmaktadır. Terzilerin tekniğine göre bu kuşlar dokunarak hazır hale getirilir. Bolu yöresinde hırkalar ev içi ve günlük kullanımda giyilebilen giysilerdir (Özer, 2009).

Şekil 3.23. Hırka

3.2.3. Bele giyilenler

Bolu yöresinin geleneksel giyim kültüründe bele giyilenler giysiler de başa takılan takılar kadar önemli ve tamamlayıcı bir role sahiptir. Bele giyilen giysiler olarak kullanılan peşkir, kuşak, peştamal ve yağlık kadınların tamamlayıcıları olmaktadır.

3.2.3.1. Kuşak

Türk kültürü açısından kuşak vazgeçilmez bir unsurdur. Bele sarılan enli ve uzun kumaş anlamına gelen kuşak, Türk kültüründe farklı çok sayıda anlama bürünmüştür. Bolu yöresinin kadın giyiminde temel dizgelerden birisi olan kuşak, belde kemer görevi üstlenmektedir. Özel yün bezayağına dokunarak yapılmaktadır. El tezgahında dokunan kuşak, boyu v eni yaklaşık bir metre olan yünlü bir kumaştır (Kırzioğlu, 1999).

Şekil 3.24. Kuşak

3.2.3.2. Peşkir

Geleneksel giysilerin vazgeçilmez bir diğer parçası da peşkirdir. Türk kültüründe oldukça önemli bir yeri bulunmaktadır. Özellikle düğünlerde gelinlerin kuşaklarına geçirilen işlemeli ve süslü örtülere peşkir denilmektedir. Bolu yöresinde peşkirin öne tutulan örtü biçiminde kullanılması oldukça yaygındır.

Yeni gelinler topluluk önünde ve özel günlerde ellerini peşkirin altına koyarlar. Yörede evliliğin ertesi günü “peşkir giyme” adında bir de tören yapılmaktadır. Yeni evlenmiş olan gelin burada ellerini peşkirin altına saklamış biçimde gelen misafirlerin önüne çıkarılmaktadır (Er, 2007).

Şekil 3.25. Peşkir

3.3. Bolu Yöresi Başa Takılan Geleneksel Takı ve Aksesuarlar

Türk kültüründe kadın giyim kuşamında aksesuar, yakı ve süslerin kullanımı çok öncesin dayanmaktadır. Dinsel semboller, güzel görünme isteği ve toplumsal değerler gibi çok sayıda unsur kadınların aksesuar ve takı takmalarını bir gelenek haline dönüştürmüştür.

Bolu yöresi için kadın giyiminde aksesuarın özellikle baş kısmı için çok sayıda seçeneği olduğundan söz etmek mümkündür. Genç kızların statüleri ve kötülükten korunma istekleri gibi nedenlere bağlı olarak takı ve aksesuar değişikliği yapılabilmektedir (Çelik, 2015).

Şekil 3.26. Fes süslemesi

Bolu yöresinin baş süslemesi için gelişmiş bir takı aksesuar kullanımından bahsetmek yerinde olacaktır. Farklı aksesuarlar ve takılar açısından Bolu kültürüne bakıldığında boyun ve baş süslemesinin esas olduğu anlaşılmaktadır. Baş süslemeleri kişilerin ekonomik durumunu simgelediği gibi kişinin sosyal statüsünü de simgelemektedir (Şahin, 2008).

Yörede baş süslemesi için gümüş ve altın ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Kadınların baş süslemesinde diğer taşlara neredeyse hiç rastlanmamaktadır. Özellikle gelin başı süslemelerinde saç tuvaletinin yeri ayrıdır. Kadınlarda kısa saç adeti de bulunmamaktadır. Gelinlerin saçları taranarak her iki yandan örgü yapılmaktadır. Ardından iki yandan zülûf kesilmektedir. Biri kısa diğer uzun olan tutulan bu zülûfler de muhakkak gelin başlarında kullanılmaktadır. Gelin başı düzenlenmesi aşamasında diğer kadınlar toplanarak bu işleme tanıklık etmektedir. Zülûf yalnızca gelinler için kesilmektedir. Zülûf kesmenin anlamı evlenmek için yeterli olgunluğa gelindiği anlamı taşımaktadır. Hatta her kadının genç kız mı yoksa erişkin mi olduğu zülûflerinden belli olmaktadır (Çelik, 2015).

Şekil 3. 27. Kemik tarak

Gelinlerin saçlarının taranıp zülüfleri kesildikten sonra üstüne tepelik ve fes konulmaktadır. Fes üstüne ise alınlık yerleştirilir. Alınlık bir dizi altının sıralanması için kullanılmaktadır. Kadın giyiminde bu alın için düzenlenen takı tarzı en büyük husus olmaktadır. Yörede daha önceki dönemlerde bulunan altın liralara mevcuttu ancak bu liralardan artık özel koleksiyonlar dışında bulmak son derece güçtür (Çelik, 2015).

4. MENGEN YÖRESİNDEKİ KADIN BAŞLIKLARININ GÖSTERGEBİLİMSEL OLARAK ANALİZİ VE YORUMLANMASI

4.1. Poğ Örtüsü Gösterge Çözümlemesi

Çizelge 4.1’de anlamlandırmanın birinci düzlemi olan düz anlamda göstergenin ilk anlamının dile getirilen ve gösterilenin nesnel olarak kavranması amaçlanmıştır. Betimlemede poğ örtülerinin telli poğ ve nakışlı poğ olarak iki ayrı işleme şekli ile oluştuğu görülmektedir. Poğların, yörenin motif kültürüne göre işlenerek bir bütün oluşturduğu görülmektedir. Farklı işleme teknikleri ile oluşturulan motiflerin birbiriyle ilişkilendirilerek anlamlı bir bütün oluşturması, dizimsel bir bağlantının varlığını göstermektedir. Poğların etrafı pullu ve boncuklu firkete ve tığ oyaları ile süslenmektedir. Telli poğlar tel kırma tekniği ile işlenmektedir ve çoğunlukla gelin kıyafetlerinde, özel günlerde kullanılmaktadır. Telli poğlarda kumaşın tüm yüzeyine işleme yapılabilir. Nakışlı poğlar ise kare şeklinde örtüler olup bu örtülerin işlemeleri sentetik ipliklerle yapılmaktadır. Nakışlı poğlarda desen kenarlara işlenmekte ve kumaşın ortası boş kalmaktadır. Birinci düzlemde bulunan iki göstergede de gösteren ve gösterilen arasında doğal bir ilişki vardır ve gösterge belirttiği şeyi doğrudan temsil etmektedir. Çizelge 4.1’deki iki poğ çeşidinin de aynı yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ancak ağır işlemeli poğların sadece özel gün ve törenlerde takılması yönüyle işlevinin değişmesi, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkinin anlamlandırmadaki rolünü tanımlamaktadır. Aynı zamanda ağır işleme, sade işleme karşıtlığının oluşturduğu anlam farklılığı Barthes’nin (1979, 32) belirttiği *“giyim dilinde ayrıntılarda karşıtlık, anlamda değişmeye yol açar”* tanımlaması ile örtüşmektedir.

Anlamlandırmanın ikinci düzlemi olan yan anlamda (çağırışım); farklı işleme teknikleri ve bağlama şekilleri takan kişinin yaşı, medeni hâli hakkında çağırışım yapmaktadır. Genç kızlar nakışlı poğ örtülerini çene altından çevirip baş üstünde tepede düğüm yaparlar. Evli olanlar ise iki ucunu çene altından doladıktan sonra tek yanak üzerinde yanak ile çene arasına sıkıştırarak kullanır. Poğların bu bağlama şeklinin evli ya da bekâr şeklinde algılanma durumu, yan anlamın

kültürlere özgü olduğunu belirtmektedir. Çizelge 4.1’de motiflerdeki bitki dallarının ve yaprak motifinin doğurganlığı ve gücü temsil eden mit olması bize, sözcüklerin anlamlarını nesnelerin ifade etmesi yoluyla göstergelerin anlam kazanmasının mitlerle ilişkilendirilerek oluştuğunu göstermektedir.

Çizelge 4.1. Poğ örtüsü göstergebilimsel çözümlemesi

Birinci Düzlem

Düz Anlam

Gösterge
Türü

Gösterge
Gösteren

Gösterilen

Görüntüsel Gösterge

Poğ Örtüsü Fotoğrafı

Fotoğraf: Nakışlı Poğ
Fotoğraf 1:

110 x 110 ebadında hazırlanır ve kare şeklinde kullanılır.

Desenler kenara işlenmiş orta kısım boş bırakılmıştır.

Dört kenar bezenmiştir.

Nakışta ana renkler siyah, bordo, pembe, sarı, mavi ve yeşildir.

Uçlarına püskül, saçak veya oya takılır.

Fotoğraf 2:

Kumaşın tüm yüzeyine işleme yapılabilmekte olup köşe gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır.

Boş alan bırakılmamıştır.

Kenarlarına boncuklu ve pullu oyalar geçirilmektedir.

İkinci Düzlem	Yan Anlam	Gösteren (Çağrışım)	Poğun fes olmadan çıplak başa takılması takan kişinin evli olmadığını belirtir. Poğun İki ucunun başın üzerine getirip takılması bekâr olduğunu belli eder. Düğünlerde fesin üzerine takılan telli poğ yeni gelini çağrıştırır.
		Gösterilen (Mit)	Motiflerdeki bitki dalları ve yaprak motifi doğurganlığın ve gücün sembolüdür.

4.2. Fes Gösterge Çözümlemesi

Çizelge 4.2'deki anlamlandırmanın ilk düzleminde; Mengen ilçesinde kullanılan kadın başlıklarından fes, silindir veya kesik koni şeklinde çuhadan yapıldığı belirtilmektedir. Farklı malzemelerle ve altınlarla bezendiği görülmektedir. Giysinin kullanıldığı yere göre üzerine takılan farklı başlıklarla anlamlı bir bütün oluşturan gösterge, gerçek nesnesiyle benzeşmektedir. Başlıkların çevresine yazma, kutnu ya da düz kırmızı kumaş sarılarak alın kısmı altın, gümüş ve penezlerle süslenmiştir. Bu başlıkların üzeri telli ya da işlemeli poğ ile tamamlanmıştır. Böylece farklı işlevlere sahip giysi parçaları birbirleriyle ilişkilendirilerek dizimsel bağlantı ile anlamlı bir bütün oluşturmaktadır.

Yan anlam boyutunda fes kullanımının poğ ile dizimsel bağlantı içinde yer aldığı göstergenin yeni gelin veya evli kadını işaret etmekle birlikte Barthes'nin (1979, 56,57) "parçaların, aralarında yukarıdan aşağıya ya da üst üste birleşmesini düzenleyen kuralların giysinin anlamını etkilediği" görüşü ile örtüşmektedir. Kadının evlendikten sonra fes takmaya başlıyor olması biçimlerin zamana göre anlamlı ve işlevsel konuma geldiğini göstermektedir. Fes kullanılmayan giysinin genç kızı çağrıştırması, fesli/fessiz karşıtlığının oluşturduğu anlam farklılığı olarak görülmektedir. Ayrıca fesin altın süslemelerle birlikte onun ve yeni ailesinin maddi durumu, sosyal statüsü hakkında çağrışım yapmaktadır. Fes yörede basit bir başlık olmaktan uzaklaşmakta gücün, iktidarın miti haline gelmektedir. Bu durum; toplumlarının örf, adet ve geleneklerinin zaman içerisinde ne şekilde doğallaşıp mite dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Ayrıca fes rengi olan kırmızı, doğurganlığın ve gücün mitidir.

Çizelge 4.2. Fes başlığı göstergebilimsel çözümlemesi

		Gösterge Türü	Görüntüsel Gösterge
Birinci Düzlem	Düz Anlam	Gösterge	Fes Fotoğrafı
		Gösteren	Fotoğraf: Fes Fotoğraf:
		Gösterilen	Kalın çuha kumaştan yapılmıştır. Rengi koyudur. Genellikle bordo, kırmızı ve benzeri tonlardadır. Yuvarlak bir tarafı açık silindir şeklindedir.
		Gösteren (Çağrışım)	Fesin alın kısmına bulunan altınlar maddi durumu çağrıştırır.
İkinci Düzlem	Yan Anlam	Gösterilen (Mit)	Fesin çuha kumaştan yapılması bir değerdir ve fiyatının yükselmesi anlamına gelir. Kadının taktığı festeki süslemeler orta yaşa geldiğini gösterir. Fes kullanımı bekârlık ya da evli olmanın göstergesidir.

4.3. Al-Duvak Gösterge Çözümlemesi

Çizelge 4.3'te¹ anlamlandırmanın ilk düzeyi olan düz anlamda; Mengen ilçesinde kullanılan düğünde gelinin başına örtülen al ve duvak giysilerinin dizimsel bağlantı açısından uygun olduğu görülmektedir. Görülen kırmızı ipek, şifon ve organze üzerine pullarla işlenen al sadece gelinler tarafından poğ üzerine bağlanarak kullanılması, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Kare formundaki başörtüsünün yüzeyi genellikle dört parçaya bölünmüş büyük küçük daire motiflerinin pullarla işlenmesinden oluşmaktadır. Duvak, kırmızı renkteki pamuklu kumaştan yapılmıştır. Göstergenin yan anlam boyutunda yeni gelinler düğünden sonra da bir süre poğlarının üzerine allarını takmaya devam ederler. Al'ın düğün günü gelini, ertesi gün yeni gelini temsil etmesi biçimlerin zamana göre anlamlı ve işlevsel konuma geldiklerini göstermektedir. İçinde bulunulan kültürle şekillenen mitlerin kavramsallaşması uzun yıllar almaktadır. Yüzyıllar boyunca Türk kültüründe al duvak gelin olmanın en önemli göstergesi olmuştur. Günümüzde pek çok bölgede bu gelenek hâlâ devam etmektedir. Bu özelliği nedeniyle al duvak gelin olmanın mitidir. Al üzerine işlenen geometrik desenler ölümsüzlüğün ve bekâretin; duvak üzerine işlenen hayat ağacı motifi ise gelinin değişen ve cennete yükseldiği düşünülen hayatının ve aile soyunun devam edeceğinin mitidir.

¹ Al ve duvak, düğünlerde gelin başlığı olarak birlikte kullanıldığından çözümlemelerinin tek çizelge içerisinde yapılması uygun görülmüştür.

Çizelge 4.3. Al ve Duvak başlıkları göstergebilimsel çözümlemesi

		Gösterge Türü	Görüntüsel Gösterge
Birinci Düzlem	Düz Anlam	Gösterge Gösteren	Al Fotoğrafı - Duvak fotoğrafı Fotoğraf: Al Fotoğraf: Duvak Fotoğraf / Al Sadece gelinlerin, poğ üzerine taktığı kare şeklinde işlenmiş ince örtü. Kırmızı ipek şifon üzerine pullarla kaplanmıştır. Kare formundaki yüzeyi genellikle dört parçaya bölünmüştür.
		Gösterilen	Daire motifleri ile işlemiştir. Kenarları hazır harç ve dantellerle çevrenmiştir. Fotoğraf / Duvak Kırmızı krep cinsi pamuklu kumaştan yapılıdır. Tepelik üzerine örtülür. Baş kısmı sivridir. Ön yüz kısmı metal pullarla işlenen hayat ağacı motifi bulunmaktadır.
	Yan Anlam	Gösteren (Çağırışım)	Al ve duvak imgeleri evlilik törenini belirtir. Kırmızı al, gelini; yeşil al ise damadı temsil eder. Al rengin kötü düşüncelere ve nazara iyi geldiği söylenmektedir. Kırmızı duvak, gelini temsil eden bir mittir. Kırmızı rengi yeniden doğuşun simgesidir.
		Gösterilen (Mit)	Duvaktaki pul ve boncukların işli olması asalet, gösteriş ve geleneğe bağlılığı kuvvetlendiren bir mittir. Gelinin damat tarafından çıkarılan duvak, yüzünün sadece damat tarafından görülmesinin istendiğini belirten mittir. Geometrik daire motifi, sonsuzluğu, ölümsüzlüğü ve bekâreti temsil eder. Hayat ağacı motifi değişim içinde yaşayan evreni ve cennete yükselen hayatı sembolize etmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Mengen ilçesinde kadınların kullandıkları başlıklar görselliklerinin yanı sıra kişisel, toplumsal ve kültürel iletişim dili olarak kullanılmış olup günümüzde özel gün ve törenlerde az da olsa günlük hayatta kullanılmaya devam etmektedir.

Yöreye ait kadın başlıklarının kullanım biçimi, amacı ve tasarım özellikleri ile yansıtılan “anamlama” evrelerinin ve bu evrelerin göstergebilimsel okuma ile çözümlemesinin amaçlandığı çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Anlamlandırmanın birinci düzlemi olan düz anlamda göstergelerin tümünün göstereni ve gösterileni arasındaki ilişki olduğu, göstergenin gerçek nesnesi ile (göndergesiyle) benzeştiği belirlenmiştir. Farklı işlevlere sahip parçalar, yörenin giyinme kültürüne göre sıralanmış şekilde birbirleriyle ilişkilendirilerek dizimsel bağlantı ile anlamlı bir bütün oluşturulmuştur.

Anlamlandırmanın ikinci düzlemi olan yan anlam (çağrışım): Tüm göstergelerin dizimsel bağlantılarında, parçaların yukarıdan aşağıya ya da üst üste birleşmesini düzenleyen kuralların, giysilerin anlamını değiştirdiği ve giysilere bekâret, gelinlik, gelin, yeni gelin, orta yaşlı evli kadın vb. toplumsal tanınırlığın göstergesi olma işlevi yükledikleri belirlenmiştir.

Başlıkların kullanıldığı yere göre Fesli/Fessiz, Poğlu/Poğsuz, Duvaklı/Duvaksız gibi karşıtlıkların anlamlandırmalarda değişiklik oluşturduğu belirlenmiştir. Göstergelerin yan anlamlarının yöreye özgü kültüre göre şekillendiği belirlenmiştir.

Başlık giysileri üzerine işlenen motiflerin ve işlemelerin biçim ve özellikleri aynı zamanda sembol ve ikon niteliğindedir. Sözcüklerin anlamlarını nesnelerin ifade etmesi durumu, göstergelerde anlamlandırmanın mitlerle ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Örneğin fesin çuha kumaştan yapılması ve fesin üzerindeki altınların ekonomik gücü temsil eden mit olduğu ve kötü gözlerden korunma,

asalet, gösteriş, bekâret, mutluluk, yeniden doğuş vb. gibi kavramları temsil eden mitlerin, göstergelerin anlamlandırılmasında etkin olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- Akın, A., 2009. Göstergebilim Araştırmalarının Çeviri Sürecine Etkisi ve Dilsel Göstergelerin Çevirmen Tarafından Alınlanması, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 113, Sakarya
- Aksan, D., 2009. Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. Türk Dil Kurumu Yayınları, 244, Ankara
- Alver, K., 2010. Kültür Sosyolojisi ve Kültürel Çalışmalar. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Atalayer, G., Erarslan, I., 2013. Anadolu'da "Alaca" Üzerine Bir Karşılaştırma. Akdeniz Sanat Dergisi, 6(11), 34-56.
- Barthes, R., 1976. Göstergebilimin Temelleri. Kültür Bakanlığı, 131, Ankara
- Berger, A. A., 2012. Kültür Eleştirisi: Kültürel Kavramlara Giriş. Pinhan Yayınevi, 232, İstanbul
- Bignell, J., 2002. Media Semiotics: An Introduction. Second Edition. Manchester University Press, Manchester
- Bulduklu, E., 2018. Anadolu Selçuklu Dönemi Kubadabad Sarayı Çini Figürlerinin Göstergebilimsel Açından İncelenmesi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 121, Konya
- Civelek, M., 2020. Göstergebilimin Kuramsal Açısından İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. Alanya Akademik Bakış, 4(3), 771-784.
- Clarke, D. S., 1990. Sources of Semiotic. Southern Illinois University Press, 208, Illinois
- Culler, J., 2008. Barthes, Çev. Hakan G. Dost Kitabevi, 170, Ankara
- Çağlar B., 2012. Bir İletişim Aracı Olarak Göstergebilim. EUL Journal of Social Sciences (III:II) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 22-34.
- Çelik, D. Y., 2015. Mengen'de Geleneksel Giyim Kuşam: Mikro Ölçekli Bir Araştırma. Abant İzzet Baysal Üniversitesi. Bolu Halk Kültürünü Araştırma ve Uygulama.
- Çöğürücü, N., 2007. Göstergebilimsel Yöntemle Strindberg'in Matmazel Julie Oyununun Metin İncelemesi ve Sahne Yorumu. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 405, Ankara.
- De Saussure, F., 1998. Cours de Linguistique Generale, Çev. Prof. Dr. Berke V. Multilingual Yayınları, 347, İstanbul
- De Saussure, F., 2001. Genel Dilbilim Dersleri, Çev. Prof. Dr. Berke V. Multilingual Yayınları, 347, İstanbul

- Demir, S., 2009. Göstergebilim, Umberto Eco ve Yapıtları Bağlamında Göstergebilime Katkıları. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisan Tezi, 346, İstanbul
- Duralı, Ş. T., 2000. Çağdaş Küresel Medeniyet. Dergah Yayınları, 314, İstanbul
- Eco, U., 2001. Açık Yapıt, Çev. Pınar S. Can Yayınları, 245, İstanbul
- Eker, Ö. G., 1997. Türk Kültürü İçindeki Geleneksel Bolu Evlenme Adetlerinin Yeri. Bolu 'da Halk Kültürü ve Köroğlu Uluslararası Sempozyumu, Abant İzzet Baysal Üniv. Yayınları, Bolu, No:1, 10.
- Eren, E., 2010. Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. Beta Yayınevi, 672, İstanbul
- Ergin, M., 2005. Türk Dil Bilgisi. Bayrak Yayınları, 400, İstanbul
- Erkman Akerson, F., 1987. Göstergebilime Giriş. Multilingual Yayınları, 262, İstanbul
- Erkman Akerson, F., 2005. Göstergebilime Giriş. Multilingual Yayınları, 262, İstanbul
- Erkman Akerson, F., 2016. Göstergebilime Giriş. Bilge Kültür Sanat, 262, İstanbul
- Erkman Akerson, F., 2019. Göstergebilime Giriş. Bilge Kültür Sanat, 262, İstanbul
- Fiske J., 2003. İletişim Çalışmalarına Giriş. Çev. Süleyman İ. Bilim ve Sanat Yayınları, 246, Ankara
- Gottdiener, M., 2005. Postmodern Göstergeler. Çev. Erdal C., Hakan G., Arhan N. İmge Kitabevi, 380, Ankara
- Göksel, N., 2006. Umberto Eco'da Yorumlamanın Sınırları. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 150, Ankara
- Göktaş Kulualp, H., Yıldırım Kalem, M., 2019. Kültür ve Kültürel Farklılıklar Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bibliyometrik Bir Analiz. Electronic Journal of Social Sciences, 18(72).
- Gönenç, E. Ö., 2007. İletişimin tarihsel süreci. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi (28), 87-102.
- Guiraud, P., 2016. Göstergebilim. Çev. Mehmet Y. İmge Kitabevi, 159, Ankara
- Günay, D., Sönmez, Ö., 2012. Göstergebilim Yazıları. Multilingual, 235, İstanbul
- Gürüz D., Temel Eğinli, A., 2008. Kişilerarası İletişim, Nobel Yay., 334, Ankara
- Karaman, E., 2017. Roland Barthes ve Charles Sanders Peirce'in Göstergebilimsel Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 9(2), 25-36.

- Kılıç, Y., 2019. Anselm Kiefer'in Eserlerinin Göstergebilimsel Çözümlemesi ve Sanat Eğitimi Öğretim Programlarındaki Öğrenme Alanlarına Yansımaları. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 250, İzmir.
- Kırmızıoğlu, N., 1992. Anadolu Geleneksel Kadın Başlıkları. JV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, Maddi kültür. Kültür Bakanlığı, Hagem Yayınları, 68, Ankara
- Kırzioğlu, N. G., 1999. Tanrı Dağları'ndan Ege Denizi'ne Türk Çözümlü Dokumaları (Kolon ve Cicim). Uluslararası Üçüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 187-193, Ankara
- Koçu, R. E., 1967. Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü. Sümerbank Yayınları, 255, Ankara
- Locke, J. L., 2017. Emancipation of the Voice: Vocal Complexity as a Fitness Indicator. Psychonomic Bulletin & Review, 24(1), 232-237.
- Merrell, F., 2000. Charles Sanders Peirce's Concept of the Sign. Routledge Critical Dictionary And Linguistics İçinde. (Ed. Paul Cobley), Routledge Press, Kentucky
- Oğuz, B., 2004. Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 4 (Dokuma ve Giyim Teknikleri). Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları, 727, İstanbul
- Özcan, E., 2007. Göstergebilimsel Açıdan Reklam Dilinin Tüketim Toplumuna Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 157, Isparta
- Özder, L., 1995. İç Anadolu Bölgesi Geleneksel Kadın Başlıkları ve Çeşitli Özellikleri. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 324, Ankara
- Özder, N. A., 2014. Türk Kültüründe Gelin Süsleme ve Süsleme Ustaları. Milli Folklor, 54-68.
- Özer, İ., 2009. Osmanlı'dan Cumhuriyet' Yaşam ve Moda. Truva Yayınları, 493, İstanbul
- Özmkas, U., 2009. Charles Sanders Peirce'in Gösterge Kavramı. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 32-45.
- Özmutlu A., 2009. Grafik Tasarım Atölye Derslerine Afiş Konusunun Uygulama ve Çözümleme Süreçlerinde Göstergebilimsel Çözümleme Yönteminin Kullanımı. Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 117, Samsun
- Parsa, A. F., 2007. Göstergenin Gücü/Gücün Göstergesi: İmge Reklam Bildirilerinde Göstergebilimsel Yaklaşımla Durağan İmgeleri

Çözümlemek. VII. Uluslararası Görsel Göstergebilim Kongresi, Aısv-lavs Görünürün Kültürü. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 63(2), 1-10.

Peirce, C. S., 1955. Philosophical Writings of Peirce. Dover Pb, 386, New York

Peirce, C. S., 1984. Writings of Charles S. Peirce. 1876-1871. Indiana University Press, 704, India

Rıfat M., 2019. 20. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1 / Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler. Yapı Kredi Yayınları, 250, İstanbul

Rıfat, M., 2008. XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2. Temel Metinler. Yapı Kredi Kültür Sanat, 384, İstanbul

Rıfat S., Rıfat M., 2012. XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 2. Temel Metinler. Yapı Kredi Yayınları, 384, İstanbul

Rıfat, M., 2019. Göstergebilimin ABC'si. Simavi Yayınları, 160, Ankara

Sami, Ş., 1989. Kamus-ı Türki. Enderun Yayınevi, 1215, İstanbul

Sarıoğlu, H., 1999. Nallıhan (Ankara) ve Göynük (Bolu) Yöresi Mekikli El Dokumacılığı. Erdem, 10(30), 553-563.

Sayın, Ö., 2014. Göstergebilim ve Sosyoloji. Anı Yayınevi, 192, Ankara

Sönmez, Ö., 2012. Soyutlamacı Resmin Okunmasına Göstergebilimsel Bir Yaklaşım. Art-e Sanat Dergisi, 5(9), 1-21.

Şahin, E., 2008. 1684-1686 Yılları Arasında Bolu'da Ekonomik ve Sosyal Hayat. (835 Numaralı Şer'iye Siciline Göre. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 474, Konya

Şenol, A., 1999. Milli Eğitim Bakanlığı Türk Halk Oyunları Giysileri. Milli Eğitim Bakanlığı, 544, Ankara

TDK, 2022. Güncel Türkçe Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 18.09.2023

Tezel, Z., Bilgin, G., 2011. Bolu-Mengen İlçesi Kıyaslar Köyü Geleneksel Kadın Kıyafetleri. Art-E Dergisi, 4(8), 1-14.

Türer, C., 2003. Charles Peirce'ün Pragmatik Felsefesi. Üniversite Kitabevi, 224, İstanbul.

Türkiye Kültür Portalı, 2023. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bolu/genelbilgiler>, Erişim Tarihi: 18.09.2023

Vardar, B., 2001. Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri. Multilingual Yayınları, 184, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Canan YAZICI

Eğitim Durumu

Lise Sultan Selim Kız Meslek Lisesi

Lisans Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi

Yüksek Lisans Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Yönetimi ve Denetimi

Yazıcı, C. Bayburtlu I., 2022. Bolu yöresinde kullanılan kadın başlıklarının gösterge bilimsel açıdan incelenmesi. Van Yüzüncüyıl Üniversitesi Kültür Sanat Sempozyumu, 28-30 Eylül, Van, Türkiye.